

IZ POVIJESTI MESNE INDUSTRIJE U ČAKOVCU, S POSEBNIM OSVRTOM NA VAJDU (1912. - 1964.)¹ *FROM THE HISTORY OF THE MEAT INDUSTRY IN ČAKOVEC, WITH SPECIAL NOTE ON THE COMPANY VAJDA (1912-1964)*

Dragutin FELETAR

Član suradnih HAZU

Koprivnica

meridijani@meridijani.com

Primljeno/Received: 10. 10. 2012.

Prihvaćeno/Accepted: 5. 11. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 929.52 (497.5-3 Vajda Čakovec)

SAŽETAK

Razvoj Vajde kroz jedno stoljeće karakterizira nekoliko etapa. Prva razvojna etapa od 1912. do 1922. odnosi se na uhadavanje proizvodnje i afirmaciju na tržištu tadašnje Habsburške monarhije i još nekoliko europskih država. Otkupljuje se perad, jaja, divljač, šumske plodine i uglavnom izvozi. Nova hladnjača, tada najmodernija u ovim krajevima, izgrađena 1922. započinje novu razvojnu etapu, koja je trajala do 1945. godine. Proširenje je asortiman roba, a osobito obujam poslovanja. Vajda ima svoje ekspoziture u nekoliko europskih država. Tijekom Drugog svjetskog rata, kada je Međimurje bilo pod mađarskom upravom, poduzeće mijenja ime u Hunnia, a najviše se proizvode konzerve za vojsku.

Gotovo u cijelom realsocijalističkom razdoblju, Vajda je poslovala u sastavu većih proizvodnih i poslovnih cjelina, a nekoliko je puta i mijenjala ime. Razvojna etapa od 1945. do 1964. karakterizira širenje proizvodnog programa i na preradu mesa stoke, uz formiranje kooperacije s mnogobrojnim poljoprivrednicima. Godine 1964. puštena je u pogon nova klaonica stoke većeg kapaciteta, a uskoro slijede i investicije u preradu mesa, te nove hladioničke kapacitete. To je lansiralo Vajdu kao značajnu mesnu industriju u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Međimurje, mesna industrija, Vajda, izvoz

Key words: Međimurje, the meat industry, company Vajda, export

OSNIVANJE I RAZVOJ DO 1922. GODINE

U prenaseljenom Međimurju, gdje je bilo teško živjeti od zemlje koje nije bilo dovoljno, rano se javljaju izvanpoljoprivredna zanimanja. Na tradiciji obrta i cehova, u većim međimurskim naseljima u drugoj polovici 19. stoljeća niču raznovrsne proizvodne manufakture, od kojih su se neke razvile i u industrijske pogone. U vrijeme kada je poduzeće osnovao Elemer Vajda (1912.), u Međimurju je živjelo oko 90.000 duša, a gustoća naseljenosti iznosila je oko 120 stanovnika na kilometar četvorni.² Uz najveću poljoprivrednu gustoću naseljenosti u tadašnjoj Hrvatskoj i vrlo visoki natalitet,

¹ Dio ovoga teksta objavljen je i u knjizi: Dragutin Feletar, Vajda - sto godina, Čakovec, 2012.

² Prema popisu iz 1857. u Međimurju je živjelo 55.412 stanovnika, a 1910. godine 88.623 duše (maksimum je postignut 1991., kada je prebrojeno 119.886 žitelja). Godine 1910. najveća su naselja u Međimurju bila: Čakovec 5.913, Prelog 4.345, Kotoriba 4.095, Goričan 4.086, Donja Dubrava 3.734, Mursko Središte 3.682, Sveta Marija 2.335, Donji Vidovec 2.301, Nedelišće 2.188, Podturen 2.042 duše itd. Državni zavod za statistiku, Zagreb, Popisi stanovnika; Marin Cerovac, Uvjeti i rezultati agrarnog privređivanja na području Donjeg Međimurja, Zagreb 1967.

međimurske obitelji su ipak davale u otkup svako moguće jaje, svinju, pile (kokoš), tele ili koji kilogram žita. Prema popisu 1910. godine, u Međimurju je živjelo 85,8 posto poljoprivrednog stanovništva, a kućanstva su držala oko 92.000 svinja i oko 460.000 razne peradi. Bez obzira što je ta proizvodnja bila neophodna za prehranu brojnih obitelji, ona je bila i značajno izvorište prehrambene robe za tržište. Tih se godina i u Međimurju javlja zadrugarstvo, kojemu je osnovna zadaća bila trgovačko posredništvo između poljoprivrednika i tržišta.

Uz već razvijenu tekstilnu i drvenu industriju, te rudarstvo, u tim uvjetima krajem 19. stoljeća počinju se u Međimurju razvijati prve prehrambene manufakture, te trgovina poljoprivrednim proizvodima. Središte te djelatnosti bilo je u Čakovcu, iako nekih inicijativa ima i u Prelogu, Goričanu i drugdje. Računa se da se prvi počeo baviti prikupljanjem i trgovinom jaja, čakovečki poduzetnik Armin Kohn 1890. godine.³ Tu je djelatnost uskoro nastavio u podružnici njemačke tvrtke iz Hamburga – »Tannenbaum-Steinberger«. Agenti ove firme otkupljivali su jaja po međimurskim selima, ali i u Podravini i Prekomurju. Prema nekim podacima, ta je firma godišnje izvozila u Švicarsku, Njemačku i Englesku više od 100 vagona sortiranih jaja.⁴

Uskoro se prometom peradi i jaja počelo baviti još nekoliko tvrtki. U Čakovcu je najznačajnija bila firma »Braća Strahija«, koja je osnovana 1900. godine. Ta tvrtka nije obavljala samo otkup, već je organizirala i prvu masovnu proizvodnju peradi. Na farmi tvrtke u Čakovcu bilo je stalno u tovu oko 3000 peradi, a na tržište se dnevno plasiralo oko 300 očišćene peradi. Uz izvoz peradi i jaja, firma je imala i isključivo pravo na izvoz ribe, koju je dobavljala iz Balatona. Najviše se izvozilo u Austriju, Švicarsku, Njemačku, Italiju i Francusku (u ovu posljednju najviše gušćja jetra).⁵ Značajna je bila i tvrtka čakovečkog Židova Samuela Bayera, koji je početkom 20. stoljeća prvi počeo slati veće količine očišćenih purana u Englesku, što se razvilo u unosan posao.⁶ Blizu čakovečkog glavnog kolodvora u jednokatnici bivšega hotela Hacki, osnovana je 1904. godine i tvornica pjenušca – »Međimurska tvornica šampanjca Strahija i kompanjoni«. Osnova pjenušcu bila su oplemenjena međimurska vina iz štrigovskog vinogorja, a oprema je dopremljena iz Francuske i Njemačke. Neposredno nakon

Zdanje hotela Hacki, građeno krajem 19. stoljeća, u kojem je kasnije radila tvrtka Elmera Vajde

Poduzetnik Elmer Vajda vodio je tvrtku od osnivanja 1912. do svoje smrti 1934.

³ Armin Kohn bio je Židov iz Čakovca, a sjedište firme za promet jajima bilo je na mjestu nekadašnjeg poduzeća Tapetar u Čakovcu. Vladimir Kalšan, Židovi u Međimurju, Čakovec 2006., 78-79

⁴ Vladimir Kalšan, Građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 121

⁵ Vladimir Kalšan, Građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 121-123

⁶ Samuel Bayer rođen je u Čakovcu 1847., a umro 1926. godine. Trgovao je jajima, divljači i gušćjim jetrima i izvezio u srednjo-europske zemlje. Licencu izvoza zaklanih purana u Englesku kasnije je prodao Elemeru Vajdi. Vladimir Kalšan, Židovi u Međimurju, Čakovec 2006., 40. Prometom peradi i jaja u Čakovcu i Međimurju bavili su se još neki poduzetnici, kao primjerice Aleksa Đuranec, Aleksander Steinberger, Mijo Horvat, Ivan Ščerko, David Tannenbaum i drugi.

prvoga svjetskoga rata, zgradu bivše tvornice pjenušca (koja je prestala poslovati 1914.) kupio je Elemer Vajda.⁷

U tim uvjetima, 1912. godine firmu osniva i Elemer Vajda. Židovska obitelj Vajda doselila se u Čakovec iz Letenja, gdje je i rođen Elemer 1882. godine. Oženio se Marianom (Marijom) Beck (Čakovec 1894. – Rogaška Slatina 1967.), a imali su dva sina: Ivana (Hanzi) Vajdu (Čakovec 1917.) i Petra Vajdu (Čakovec 1923.-1969.). Elemer Vajda imao je i brata Andriju koji mu je jedno vrijeme bio i kompanjon u poslu (ubijen u Auschwitzu 1944.). Elemer Vajda umro je u Čakovcu 1934., a poslove tvrtke nastavili su supruga Mariana, te sinovi Ivan i Petar.⁸

Elemer Vajda, koji je govorio njemački i engleski, zaposlio se u čakovečkoj firmi »Braća Strahija«, gdje je postao i samostalni šef prodaje. Najviše se tada bavio organizacijom prodaje divljači ulovljene na veleposjedima Međimurja, Podravine, Slavonije i Baranje. Glavno središte te trgovine tada je bio Beč, gdje su se pružale znatne poslovne mogućnosti i za mladog poduzetnika Vajdu. Zato je odlučio da 1904., u svojoj 22. godini, privremeno odseli u Beč, gdje je osnovao malo poduzeće koje se bavilo prometom divljači i peradi. U tomu mu je uvelike pomogao bečki poduzetnik Hugo Stein. Nastavio je veze s Međimurjem, pa usporedo s poslovanjem bečke tvrtke, pred prvi svjetski rat osniva i tvrtku u Čakovcu. Ta se tvrtka od 1912. bavi otkupom peradi, jaja i divljači, te plasira ove proizvode preko Elemerove bečke firme. U firmi koja je počela raditi u drvenim barakama nedaleko čakovečkog glavnog kolodvora, bilo je sve do 1919. zaposleno tek nekoliko radnika. Najveći je problem u tehnologiji bio sustav hlađenja, iako je u Čakovcu radilo nekoliko tvornica leda. Ipak, promet jajima, peradi, divljači i šumskim plodovima bio je u stalnom porastu.⁹ Prvi svjetski rat gotovo je zaustavio poslovanje čakovečke tvrtke Elemera (i Andrije) Vajde.

Godine 1918. povučene su nove državne granice, a Međimurje se našlo u sastavu Jugoslavije. Neposredne veze, pogotovo one poslovne, s krajevima bivše Habsburške Monarhije bile su gotovo prekinute. Elemer Vajda vraća se, s bratom Andrijom, iz Beča u Čakovec već početkom 1919., pa obnavlja poslovanje svoje tvrtke. Stare veze širom Europe, radišnost i upornost, te nešto kapitala koji

je stekao, omogućili su Vajdi da brzo konsolidira i razvije poslovanje. Godine 1919. Elemer Vajda je najprije registrirao firmu »E. Vajda – trgovina jaja na veliko«, a u upisniku kod Ravnateljstva pomoćnih ureda Kraljevskog sudbenog stola u Varaždinu nalazi se pod brojem 3463 gr. od 12. 7. 1919. Kasnije je osnovao i tvrtku »E. Vajda – trgovina žitom i zemaljskim plodinama, peradi, divljači i živom stokom«, a registracija je uvedena pod brojem 3681 gr. od 24. 6. 1922.¹⁰ Vajda je kupio i zgrade bivše Međimurske tvornice pjenušca, te okolno zemljište. Također je 2. listopada 1919. kupio »česticu br. 464/a sa svim

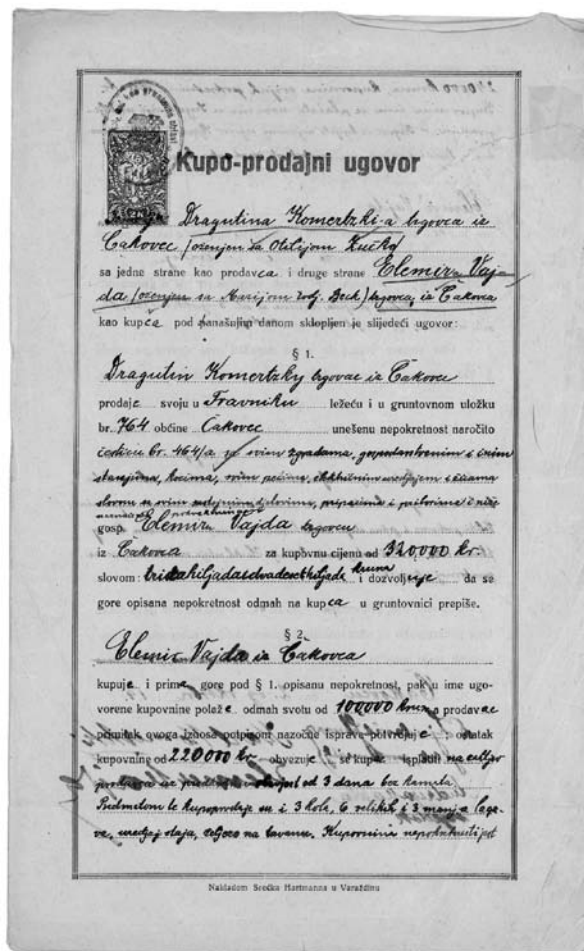
Obitelj poduzetnika Elmera Vajde snimljena nakon Prvog svjetskog rata

⁷ Osnivač tvornice pjenušca u Čakovcu bio je Karlo Strahija, koji se bavio i prometom prehrambenih proizvoda. Prije sto godina počela radom Međimurska tvornica pjenušca, Večernji list, Zagreb, 29. 1. 2004.

⁸ Vladimir Kalšan, Židovi u Međimurju, Čakovec 2006., 123-125; Arhiv Vajde Čakovec, dokumentacija o Elemeru Vajdi; Miro Rede, Moj otac nije dao Vajdu Amerikancima, Večernji list, Zagreb, 3. 4. 2002.

⁹ Arhiv Vajde Čakovec, dokumenti o djelovanju Vajde prije 1918. godine; Vladimir Kalšan, Židovi u Međimurju, Čakovec 2006., 123-124. Postoji ugovor kojim su poduzetnici Hajoš i Strahia 12. 2. 1912. kupili česticu broj 465 od Općine-trg Čakovec, da bi je kasnije, nakon propasti Međimurske tvornice šampanjca, prodali Elemeru Vajdi. Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

¹⁰ Preslika registracijskog lista Ravnateljstva pomoćnih ureda Kraljevskog sudbenog stola u Varaždinu, potvrđena 20. 3. 1923. godine. Tekući brojevi dokumenata bili su: 576 Fi i 688 Fi 37. Arhiv Vajde Čakovec.

Kupoprodajni ugovor kojim je Vajda od Karla Komertzkog 2. listopada 1919. kupio zemljište kod čakovečkog glavnog kolodvora za izgradnju svoje tvrtke

Samuela Bayera, koja se bavila prometom jaja, peradi, gušćih jetara i drugih proizvoda, a imala je i licencu za izvoz purana u Englesku. Bayer je također već imao uhodanu prodajnu mrežu i dobre veze na inozemnim tržištima.¹³ Vajda je u procesu uhodavanja otkupa, prerade i plasmana imao i znatnu konkurenciju, jer su još neki poduzetnici nakon rata obnovili poslovanje. Tako u tadašnjem listu Međimurske novine od 29. travnja 1920. čitamo i oglas slijedeća sadržaja: »Javljam cijenenom općinstvu da smo u ovdašnjim prostorijama bivše obće poznate tvrtke za izvoz jaja E. Tannenbaum, osnovali izvoznu trgovinu jaja i peradi i da plaćamo najviše dnevne cijene – Mavro Löbl i sin«. Takvih inicijativa bilo je još, ali se tvrtka Elemira Vajde tako brzo razvijala da joj domaća konkurencija nije smetala.¹⁴

Tvrtka Vajda brzo je širila asortiman. »U početku je Vajda radio s jajima i živom peradi i to pretežno za domaće tržište, dok je samo nešto izvezio u Austriju. Zahvaljujući odličnoj kvaliteti robe,

zgradama, gospodarstvenim i inim stanjima, kocima, svim pećima, električnim uređajem i žicama, slovom sa svim sastojnim dijelovima, pripacima i priborima i niže navedenim pokretninama« od čakovečkog trgovca Dragutina Komertzkog za 32.000 kruna, te na taj način osigurao prostor za širenje svoje tvrtke.¹¹

O širenju tvrtke Vajda govore i podaci o kupnji zemljišta, kako za poslovanje, tako i za potrebe obitelji. Kupoprodajnim ugovorom 19. listopada 1920. Elemer Vajda je za 30.000 kruna kupio česticu broj 465 na kojoj se nalazila bivša Međimurska tvornica šampanjca d.d., a prodavatelji su bili čakovečki poduzetnici Franjo Hajoš i Franjo Strahia. Kupoprodajnim ugovorom od 19. 6. 1928. Općina Čakovec-trg, koju je zastupao načelnik Rudolf Kroppek, prodaje Elemeru Vajdi ostali dio čestice 465 i to za 56.837 dinara. Vajda kupuje i susjedne čestice – kupoprodajnim ugovorom od 25. lipnja 1921. uknjižio je u svoj posjed i česticu broj 467. Tada je kupio od Ane Kraschovec (udane za Eugena Pethö) i Etelke Kraschovec (udane za Kolomana Čepregija) ovaj posjed za 750.000 kruna. Konačno, čakovečki poduzetnik Mavro Neuman, kupoprodajnim ugovorom od 8. rujna 1921., Elemeru Vajdi prodaje zemljište od 816 četvornih hvati za 20.000 kruna.¹²

Poslovanje je Vajda počeo naglo širiti i stoga što je 1919. preuzeo cjelokupnu firmu

¹¹ Kao svjedoci na ugovoru su potpisani dr. Ljudevit Schwarz i Andrija Vajda, Arhiv Vajde Čakovec.

¹² Ugovori se čuvaju u arhivi Vajde, Čakovec.

¹³ Vladimir Kalšan, Građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 122-123

¹⁴ Međimurske novine, Čakovec, 29. 4. 1920., hemeroteka Muzeja Međimurja, Čakovec. Zanimljivo je da u cijelom godištu tih novina nismo našli oglas tvrtke E. Vajda.

bogatstvu Međimurja tom robom i neobično jeftinom radnoj snazi uslijed agrarne prenapučenosti, kao i dobrim saobraćajnim vezama kako sa tuzemstvom tako i sa inostranstvom, poduzeće se sve više razvijalo, pa je 1920. godine pored jaja i žive peradi počelo s izvozom i zaklane peradi i živih konja. Tim proizvodima poduzeće se probija, osim Austrije, još i u Italiju i Švicarsku.¹⁵ Elemerov sin Ivan Vajda, u jednom intervjuu, kaže da se njegov otac vratio s »bratom Andrijom u Čakovec i shvatio da je, i zbog zaliha u okolici, mjesto iznimno pogodno za izvoz i promet divljači, peradi i jaja i tako je ovdje 1919. sagradio tvornicu. Zagorski puran, kojeg su Englezi osobito cijenili, izvezio je na desetke tisuća, kao i sve ostalo, pod Vajdinom znakom »šljuka«, u Englesku, Njemačku, Češku, gornju Italiju, pa i u Egipat.¹⁶ U Švicarsku je poduzeće izvezilo i po 120 vagona teških međimurskih konja godišnje. No sasvim nešto novo u to doba, otac je uveo u proces prijevoza, pakiranja i hlađenja proizvoda.¹⁷

Bio je to uvod u glavnu Vajdinu investiciju: izgradnju najmodernijih komora za hlađenje u to doba u ovom dijelu Europe. Izgradnja hladnjače obavljena je 1922. i 1923. godine, te je predstavljala pravu prekretnicu u razvoju tvrtke. O kapacitetima Vajdinih pogona do 1922., kao i o količinama i vrstama prodane robe, teško je točno govoriti, jer podaci o tomu zasad nisu pronađeni. Na jednom mjestu se samo govori da je u Vajdinim pogonima u Čakovcu tada bilo zaposleno 30 radnika, ali da je s tvrtkom surađivalo na stotine proizvođača jaja, peradi, konja i drugih proizvoda iz sjeverozapadne Hrvatske.¹⁸ Na taj način Vajda obavlja i važnu ulogu unapređivanja stočarske, peradarske i druge proizvodnje, kao napredak lovnoga gospodarstva. Uvode se nove vrste i sorte, proizvodi se kvalitetnije i kontinuirano, jer proizvođači imaju sigurnost da će Vajda otkupiti proizvedenu robu. Ta je tvrtka i zaslužna za sve veću i kvalitetniju proizvodnju gusaka, posebnih vrsta patki, purana, kvalitetnijih mesnih svinja i goveda. Od posebne je važnosti bio Vajdin uvoz plemenitih konja, osobito teške pasmine, na koji se način još više razvio poznati međimurski teški konj, da bi se potom u velikim količinama izvezio i time međimurskim i podravskim uzgajivačima donio zaradu.

VAJDA OD 1922. DO 1941. GODINE

Prekretnica u razvoju Vajde bila je izgradnja tada najsuvremenije hladionice mesa u ovom dijelu Europe 1922. godine. Uz izgradnju ledane (hladionice, hladnjače), kapaciteta do 22 vagona mesa, izgrađeni su i drugi pogoni nužni za zaokruživanje proizvodnog procesa i za povećani obujam prometa. To je nova tvornica leda, zatim mlin i tvornica hrane za perad, divljač i svinje, farma peradi i prostori za držanje otkupljene peradi, divljači i drugih proizvoda. Nešto prije, Vajda je do svojih pogona dao izgraditi i industrijski kolosjek od glavnog čakovečkog kolodvora, što je omogućilo izravni utovar i brži transport uhladenoga mesa. Vlastito tovolište bilo je kapaciteta do 60.000 komada kokoši i drugih vrsta peradi.¹⁹ U izgradnji novih pogona sudjelovalo je nekoliko građevinskih firmi iz Čakovca i Varaždina, a moderna oprema za hladionicu i tvornicu stočne hrane nabavljena je u Austriji i Njemačkoj. Među graditeljima je bio i poznati varaždinski arhitekt i građevinski poduzetnik Valent Morandini, o čemu govori i sačuvani proračun troškova iz 1924. godine.²⁰

¹⁵ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

¹⁶ Ta se konstatacija Ivana Vajde zacijelo odnosi na razdoblje poslije 1922. i izgradnje velike hladnjače.

¹⁷ Miro Rede, Moj otac nije dao Vajdu Amerikancima, Večernji list, Zagreb, 3. 4. 2002.

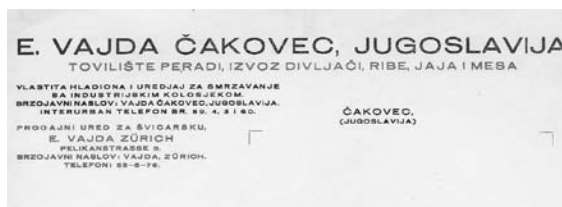
¹⁸ Dragica Markuš, Diplomski rad o Vajdi iz 1955./1956., arhiv Vajde, Čakovec.

¹⁹ Nekad moderna hladnjača sačuvana je u gotovo istom građevinskom obliku do danas, a nalazi se u tvorničkom krugu Vajde. Koristi se tek djelomice kao priručno skladište, za držanje arhive poduzeća i dokumentacije, a dio prostorija stoji prazan. Izvori: Vladimir Kalšan, građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 122-123; Vladimir Kalšan, Međimurska povijest, Čakovec 2006., 286-287; Dragutin Feletar, Iz povijesti Međimurja, Čakovec 1968., 194-195; Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

²⁰ Morandini je bio i vlasnik ciglane u Šenkovcu, a na Ksajpi je imao ljetnikovac. Račun troškova za projekte i građevinske radove poslao je Elemeru Vajdi 2. ožujka 1924. godine na njemačkom jeziku: Abrechnungse-Elaborat über Arbeiten un Materialien für Herrn Elemer Vajda in Čakovec.

»Sa gradnjom hladnjače stvoreni su uvjeti za solidno poslovanje, pa se uslijed toga poduzeće naglo proširuje. Paralelno s time i otkupni teren se iz Međimurja proširuje na sjevernu Hrvatsku, jedan dio Slovenije i jedan dio Bosne« - piše u jednom pregledu povijesti Vajde.²¹ U jednom prospektu tvrtke »E. Vajda, veletrgovina i eksport peradi, divljači, riba i jaja« iz 30-tih godina 20. stoljeća na pregledan način opisani su proizvodni pogoni: »Veličinu poduzeća i njegovu organizaciju teško je prikazati, ako ju se u naravi ne vidi. Da pokušamo: prije svega dolazimo u dugačke, ogromne zgrade za tovljenje peradi – za piliće, guske i patke. Polovicom mjeseca decembra o.g. (vjerojatno 1931.) pokazivao je kataster u tovlilištu nalazeće se peradi spomenutih vrsta sumarnu zalihu od 56.000 komada žive peradi. Zasebni mlin i čitava vojska namještenika bavi se samo priredbom hrane, hranjenjem peradi i čišćenjem prostorija, u kojima se ova nalazi. Svaki dan na hiljade komada peradi kolju se na jedan zaseban način, tako da im se prereže ispod jezika žila kucavica. Zaklano se očisti i smjesta odlazi u hladionike, gdje vlada studen od 10 gradi stupnjeva ispod ništice. Vlastita tvornica leda ohladjuje hladionike i izradjuje led, koji se sprema za ljeto, kad izvoz peradi, koja u ohlađenom stanju putuje pedeset i 60 sati pa i više, treba velike zalihe leda. Hladionici skrivaju u svojoj unutrašnjosti golemo blago. Desetke hiljada uhladjene peradi, 5.000 pa i 15.000 komada zečeva, na hiljade komada srnjaka, koja stotina komada jelena, divljih svinja i na desetke hiljada uhladjene divlje peradi plemenitih vrsta leže naslagane u sanducima otvrdnuli kao drvo«.

Upravo ta tehnologija hlađenja i čuvanja mesa omogućila je da se na tržište širom Europe dopremi kvalitetna zamrznuta namirnica. Temperature su u Vajdinoj hladnjači bile i minus 15oC, a vlastita tvornica leda omogućavala je posebno pakiranje mesa: za transport ono se pakiralo u drvene sanduke u ledenim kockama. Meso je putovalo uglavnom željeznicom i moglo je podnijeti put i duži od 60 sati, te je zamrznuto stizalo i na udaljene adrese širom Europe. To je omogućilo i znatno proširenje obujma proizvodnje, usvajanje novih proizvoda i stalno širenje tržišta.²² U kratkoj povijesti Vajde, koja je objavljena u listu Međimurje 1955. godine, piše da su »tako stvoreni uvjeti za proširenje asortimana proizvodnje, te se poduzeće, osim s prometom jajima i peradi, još više bavi otkupom, preradom i prodajom žive i ubijene divljači, masti, maslaca, vrganja, puževa, perja, te konja, ribe i drugih proizvoda. Zahvaljujući odličnoj kvaliteti sirovina, solidnoj i stručnoj preradi i čuvanju, poduzeće je

1932.

1935.

1936.

Logotipi tvrtke E. Vajda Čakovec u razdoblju između dva svjetska rata

²¹ Dokument s kratkom povijesti Vajde iz 30-tih godina 20. stoljeća (katalog), arhiv Vajde Čakovec.

²² Miro Rede, Moj otac nije dao Vajdu Americancima, Večernji list, Zagreb, 3. 4. 2002.

Tvornica šampanjca Braća Strahia i kompanjoni, koja je radila u zgradi koju je Vajda kupio kasnije za svoje sjedište

steklo veliku reputaciju u inozemstvu, pa se izvoz proširuje i na sjevernu Njemačku, Čehoslovačku, Francusku, Englesku, USA i Egipat«. ²³

U prospektu Vajde iz 30-tih godina 20. stoljeća piše da »vječiti nemirni poslovni duh Elemera Vajde traži nova područja. U posljednje vrijeme uveo je i izvoz ličkih ovaca u Italiju, a naročito za Pariz. I tako naši lički jaganjci, koje mi do nedavno nismo znali pravo ni cijeniti, postaju tražena delikatesa francuskih gurmana. Gospodin Vajda nije samo eksporter, on uvozi teške plemenite konje u svrhu oplemenjivanja naših konja, a specijalni njegov posao, u nizu ostalih interesantnih jest uvoz plemenite ribe iz dalekih krajeva. I kad bi vam kazali da svježi smuđevi, koji se serviraju na odličnim banketima, nisu neposredno uhvaćena riba iz koje naše rijeke, već je to perzijski najfiniji smuđ, koji je stigao u Čakovec za vrućega mjeseca augusta da vam bude serviran za Novu godinu, tad to ne bi vjerovali. Pa ipak je tako.« ²⁴ U novinskom oglasu iz toga vremena piše da tvrtka »E. Vajda, Čakovec-Jugoslavija, ima najveće uzgajalište peradi na kontinentu. Razašilje svakoga dana sve vrste ugojene peradi, divljač, ribe, meso i jaja u posebnim vagonima za hlađenje i kao komadnu robu u odličnom ledenom omotu uz jamstvo da roba stiže u dobrom stanju«. ²⁵

Poslovanje Vajde nije snažnije pogodila niti svjetska ekonomska kriza (koja je počela 1929.), ali se tih godina obujam proizvodnje nije povećavao. No ubrzo je opet došlo do nove ekspanzije. Prema sačuvanim podacima iz toga vremena, Vajda je 1935. otkupio i preradio 1180 tona mesa, 1936. već 1352 tone, a 1937. godine 1667 tona. Najveći dio je prodan u inozemstvo, a na domaćem tržištu plasirano je od 8 do 19 posto: 1935. godine 106 tona, 1936. godine 123 tone i 1937. godine 310 tona. ²⁶ Do svoje smrti 1934. godine, Elemer Vajda organizirao je vrlo solidnu prodajnu mrežu. Maloprodaju je, osim u Međimurju, imao i u Zagrebu (tržnica Dolac) i Beogradu (Knez Mihajlov vijenac 56), a predstavništva u švicarskom Zürichu (Pelikanstrasse 3) i njemačkom Münchenu (Aventin-strasse 6). U drugim zemljama je izravno surađivao s trgovačkim tvrtkama. Velik dio Vajdinih proizvoda prodavala se pod markom »Šljuka«, sa zaštitnim znakom, koja je bila poznata i cijenjena u zemlji i u Europi. ²⁷ O suradnji s firmama iz inozemstva govore i brojni sačuvani računi i dopisi iz toga doba. Kao

²³ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

²⁴ Dokument (katalog) s kratkom povijesti Vajde iz oko 1930., arhiv Vajde Čakovec

²⁵ Dokument iz arhiva Vajde Čakovec.

²⁶ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

²⁷ Oglas iz 30-tih godina 20. stoljeća, Arhiv Vajde Čakovec.

Do hladnjače je Vajda dao sagraditi industrijski kolosjek

Vajdina, tada najsuvremenija, tvornica leda

Prizor iz unutrašnjosti nove hladnjače: zaklana i uhladena perad

Doprema peradi i divljači u skladište tvrtke E. Vajda vlastitim prijevozom

Vajda je izgradio tada najmodernija tovišta peradi

primjer spominjemo dopise iz 1937. godine, koji su stigli iz Leipziga (tvrtka Eugen Thielicke), iz Hallea, Hamburga te iz drugih gradova Njemačke, Austrije, Švicarske, Engleske itd.²⁸

Svjetska ekonomska kriza u Vajdi nije smanjila obujam proizvodnje, ali je utjecala na pad cijena i sve nižu ekonomičnost proizvodnje. Sindikalni povjerenik iz Čakovca 1931. javlja Radničkoj komori za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu da »industrija mesnatih proizvoda (Vajda) proživljava tešku krizu. Do nedavna je ova vrst proizvodnje zaposlivala još 25 radnika, ako se ali niske cijene blaga još neko vrijeme zadrže, bit će primorani čak i mesarski obrtnici zatvoriti svoj posao«. ²⁹ U to je doba Vajda u Čakovcu zapošljavala u sezoni 350 do 400 radnika,³⁰ a u tvrtki su djelovala sva tri tadašnja

²⁸ Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197; arhiv Vajde Čakovec.

²⁹ Arhiv IZHRPH (Hrvatskog instituta za povijest), Zagreb, br. 9972/31; Dragutin Feletar, Štrajkovi u Međimurju između dva svjetska rata, Čakovec 1975., 117-120

³⁰ U intervjuu iz 2002., Ivan Vajda navodi da je u čakovečkim pogonima tvornice 30-tih godina 20. stoljeća radilo oko 700 radnika, što je zacijelo previše. Zsigurno je mislio i na brojne nakupce koji su tada radili za Vajdu, zatim na najveće kooperante u proizvodnji peradi, kao i na namještenike u brojnim predstavništvima, maloprodaji i drugdje. Miro Rede, Moj otac nije dao Vajdu Amerikancima, Večernji list, Zagreb, 3. 4. 2002.

Kamioni tvrtke E. Vajda otkupljuju perad u jednom međimurkom selu

sindikata: URSS, HRS i JUGORAS. Najviše je radnika (do 1939.) bilo učlanjeno u Ujedinjenom savezu živežarskih radnika, kao dijela URSS-a. Radi niskih nadnica, a pogotovo radi teških uvjeta rada (što je karakteristika mesne industrije), radnici Vajde su 22. i 23. prosinca 1938. stupili u kratki ali dosta žestoki štrajk, te su izborili novi, povoljniji kolektivni ugovor.³¹

Tvrtka Vajda imala je veliko značenje u gospodarskom razvoju Čakovca i Međimurja, pa i sjeverozapadne Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata. Značajno je pridonosila prihodima općine Čakovec-trg, kao i urbanističkom razvoju grada. Prema zaposlenosti Vajda je bilo pravo regionalno poduzeće – u tvrtki je radilo više namještenika iz međimurskih sela, te varaždinskog kraja nego li iz Čakovca. Na posao se dolazilo uglavnom biciklom i pješice, te iz udaljenijih sela vlakom. Tvrtka je imala velik utjecaj na razvoj poljoprivrede i sela. Za otkup jaja, peradi, divljači, šumskih plodina i drugih proizvoda Vajda je imala velik broj otkupljivača (agenata) na cijelom području sjeverozapadne Hrvatske. Za Vajdu su otkup obavljali i mjesni trgovci (osobito jaja), te pogotovo sve brojnije seoske zadruge. Poljoprivredna proizvodnja se prilagođavala potrebama Vajde, te se tako brže razvijala i modernizirala. Osobito velik utjecaj bio je u peradarstvu, uzgoju konja, ribogojstvu, lovstvu, a kasnije i u uzgoju krupne stoke. U čakovečkim pogonima stvarani su sve bolji uvjeti rada, iako je proces proizvodnje sam po sebi bio vrlo težak. Postojali su i neki oblici društvenoga života, kao što je rad sindikata, razna druženja i zajedničke zabave, dobro organizirana društvena prehrana i slično. Računa se da je već 1923. osnovano i Dobrovoljno vatrogasno društvo Vajda, jer je tada kupljena i ručna štrcaljka, a nešto kasnije i prvi vatrogasni agregat.³²

U poslovima vlasništva i upravljanja, E. Vajda d.d. bilo je tipično obiteljsko poduzeće u kojem su jedini vlasnici bili članovi familije Elemera Vajde, a malim dijelom i njegova brata Andrije Vajde. Članovi ovih dviju obitelji povremeno su međusobno darivali dijelove nekretnina, vjerojatno i u vezi mogućnosti dobivanja bankarskih kredita za razvoj tvrtke. Kao primjer navodimo dvije javnobilježničke isprave, koje je izdao kraljevski javni bilježnik dr. Ivan Novak (inače znameniti preporoditelj i osloboditelj Međimurja 1918.). U ispravi od 27. studenoga 1924. potvrđuje se da je Elemer Vajda darovao svojoj supruzi Mariji, rođenoj Beck, polovicu čestice broj 711 u Čakovcu, procijenjene vri-

³¹ Kao pregovarači od strane radnika kolektivni ugovor potpisali su 23. prosinca 1938. godine: Mirko Vurušić iz Pustakovca, Ivan Klamfar iz Strahoninca, Stjepan Magdalenić iz Savske Vesi, Joža Mihalec iz Savske Vesi, Verona Žarković iz Pustakovca i Marija Kolman iz Nedelišća. Dragutin Feletar, Štrajkovi u Međimurju između dva svjetska rata, Čakovec 1975., 119-120

³² Neki izvori govore da je DVD Vajda osnovano tek 1946., a neki da je tada zapravo obnovljeno a osnovano još 1923. godine. Zapisnike o djelovanju DVD Vajda prije 1941. nismo našli. Mirko Leich Cici, Antun Novak, Vatrogastvo Međimurja 1875.-1985., Čakovec 1985., 201-202

Exportna trgovina izvoz
jaja, peradi, divljači i konja

E. VAJDA
ČAKOVEC.

Uvoz originalnih belgijskih pastuka

Kupuje u svako vrijeme
jaja, perad, divljač i konje
uz najbolje cijene.

Telefon broj 59. i 4.

Brzojavi:
VAJDA
Čakovec

Vajdin oglas u novinama kojim nudi uvoz kvalitetnih konja

ČAJNI MASLAC
IZ PASTERIZIRANOG SLATKOG VRHNJA

Zak. zašt.

MLIJEČNA INDUSTRIJA
E. VAJDA, ČAKOVEC.

E. VAJDA
ČAKOVEC - JUGOSLAVIJA

Najveće uzgajalište peradi na kontinentu. — Razašilje svakog dana sve vrste najbolje ugojene peradi, divljač, ribe, meso i jaja u posebnim vagonima za hlađenje i kao komadnu robu u odličnom ledenom omotu uz jamstvo da roba stiže u dobrom stanju.

Dobavljač najvećih hotela

Brzojavi: VAJDA ČAKOVEC. — Međugradski telefoni: 59, 60, 3. — Noćni telefon: 4.

Prodaja na malo:
BEOGRAD, Knez Mihajlov venac 56. - Telefon: 20350.
ZAGREB, Tržnica na Dolcu. — Telefon: 84-46

Podružnica za Švajcarsku:
ZÜRICH, Pelikanstrasse 3. - Brzojavi: Vajda Zürich - Telefon: 53576.

Podružnica za Njemačku:
MÜNCHEN, Aventinstrasse 6. - Brzojavi: Vajda München. - Telefon: 21308.

La plus ample entreprise européenne pour l'engraissement de la volaille. Expéditions journalières de toutes sortes de la meilleure volaille engraisée: de gibier, de poissons, de viande et d'oeufs en wagons frigorifiques comme aussi en envois particuliers en emballages glacés, sous garantie de bonne arrivée.

Fournisseur des Hotels de premier rang.

Télégrammes: VAJDA ČAKOVEC. — Téléphones interurbains: 59, 60, 3. — Téléphone de nuit: 4.

Vente en détail:
BELGRADE, Knez Mihajlov venac 56 — téléphone 20350
ZAGREB, Marché sur Dolac — téléphone: 8446

Succursale pour la Suisse:
ZÜRICH, Pelikanstrasse 3 — Télégrammes: Vajda Zürich — Téléphone: 53576

Succursale pour l'Allemagne:
MÜNICH, Aventinstrasse 6 — Télégrammes: Vajda München — Téléphone: 21308

Oglas tvrtke E. Vajda u jednom zagrebačkim novinama iz 30-ih godina 20. stoljeća

Novinski oglas tvrtke E. Vajda za čajni maslac - pod znakom »Šljuka« Vajdini proizvodi prodavali su se širom Europe

jednosti 81.250 dinara. U drugoj ispravi izdanoj istoga nadnevka (27. 11. 1924.), Katica Vajda (rođena Benedikt) daruje svome suprugu Andriji Vajdi svoju polovicu nekretnina, procijenjene vrijednosti od 100.000 kuna.³³ Kasnije je manji broj dionica stekao i Mavro Heinrich, stariji, iz Čakovca.

Kada je Elemer Vajda umro 1934. godine, u Sreskom sudu u Čakovcu 15. srpnja 1934. održana je ostavinska rasprava i podjela imovine. Na temelju toga je Okružni sud u Varaždinu izdao rješenje 16. srpnja 1934. o promjeni vlasništva nad tvrtkama u kojima je bio upisan Elemer Vajda. On je brisan iz vlasništva četiri tvrtke: 1. E. Vajda – trgovina jaja na veliko, 2. E. Vajda – trgovina žitom, zemaljskim plodinama, peradi, divljači i živom stokom, 3. E. Vajda – veletrgovina, izvoz i uvoz stoke, te 4. Firme Mavro Heinrich, st. – veletrgovina i izvoz i uvoz konja. Kao novi vlasnici upisani su: malodobni Ivan

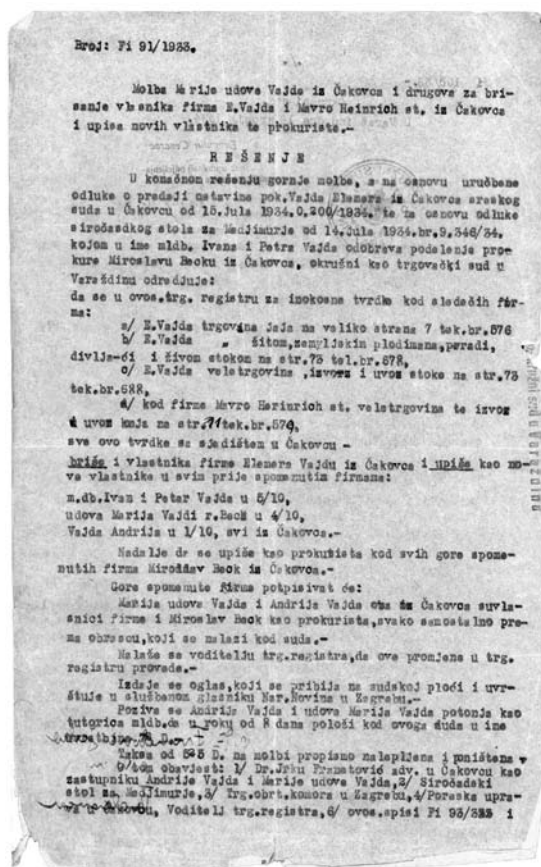
³³ U ovjerovljenom otpravku, među ostalim piše: Ja potpisana Marija Vajda, rođena Beck iz Čakovca, primam ovaj dar sa zahvalnošću. Dokumenti se čuvaju u arhivu Vajde Čakovec.

E. Vajda bio je i poznati trgovac konjima - prizor s jednog sajma u Čakovcu

Ivan Hanzl Vajda je kao sin bio jedan od nasljednika tvrtke E. Vajda

Prva stranica sudskog dokumenta od 16. srpnja 1934., kojim se određuju nasljednici nakon smrti Elemera Vajde

i Petar Vajda u pet desetina, udova Marija Vajda, rođena Beck u četiri desetine i Andrija Vajda u jednoj desetini. Firmu će potpisivati Marija Vajda, a za prokuristu određen je Miroslav Beck iz Čakovca.³⁴

Poslovanje tvrtke, koje je zadržalo raniji naziv, nastavljeno je i dalje razmjerno uspješno, ali su bila potrebna nova znatna zaduživanja. Novi upravljači otkrili su i znatne hipoteke na nekretnine koje su bile ranije podignute. Tako Sreski sud u Čakovcu izvješćuje 25. lipnja 1935. nove vlasnike E. Vajda d.d. da je na nekretnine ove tvrtke uknjižena vrijednost u korist Prve hrvatske štedionice u Zagrebu u iznosu od 2.500.000 dinara, te u korist Hrvatske banke d.d. u Zagrebu za daljnjih 3.500.000 dinara.³⁵ Tvrtka je slijedećih godina uredno servisirala kamate, ali su obveze prema bankama ostale. Kada je bilo očito da će doći do rata i u tadašnjoj Jugoslaviji, Marija udova Vajda, rođena Beck, potpisala je 20. siječnja 1941. godine očitovanje da daje Prvoj hrvatskoj štedionici d.d. »zabilježeno pravo prvenstvenog reda radi osiguranja naložnih prava u iznosu od 2.500.000 dinara«. Uz to, Marija Vajda u ovom dokumentu potpisuje da »dozvoljavam zabilježbu knjižnog prvenstva reda gore označene zabilježbe ispred moga prava služnosti udovičkog uživanja uknjiženog u moju korist odlukom broj 1204/1935.«³⁶ Nakon što su na početku rata 1941. Mađari okupirali Međimurje, oni su preuzimanje tvrtke E. Vajda d.d. obavili i sa spomenutim bankama.

³⁴ Obitelj Vajda tada je zastupao poznati čakovečki odvjetnik dr. Jerko Francetović, jedan od preporoditelja Međimurja nakon 1918. godine. Dokument nosi broj Fi 91/1934., a čuva se u arhivu Vajde Čakovec.

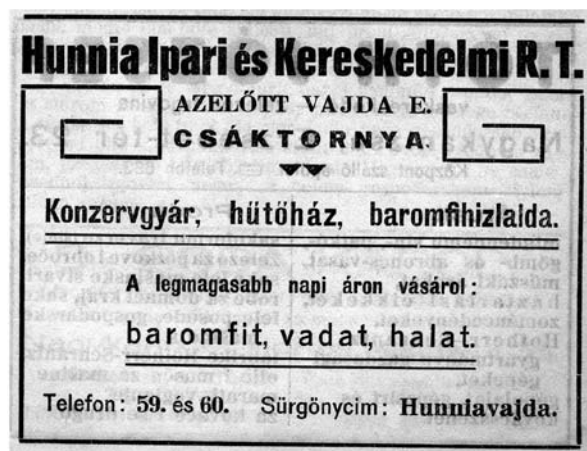
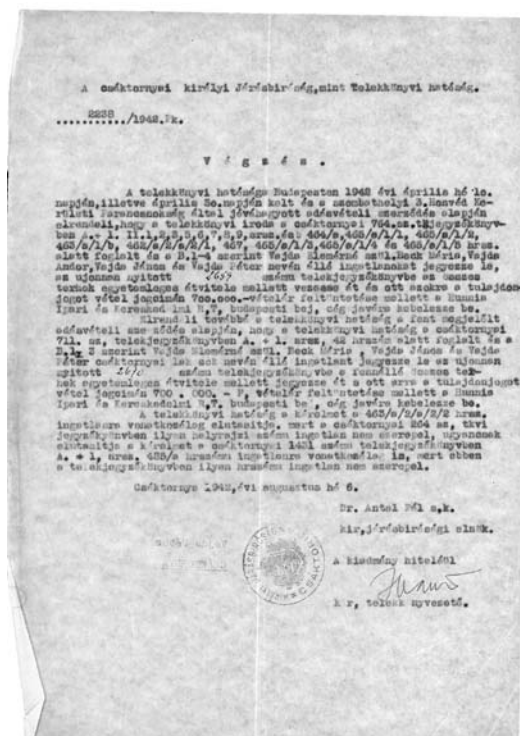
³⁵ Dokument se čuva u arhivu Vajde Čakovec.

³⁶ Dokument se čuva u arhivu Vajde Čakovec.

HUNNIA IPARI ÉS KERESKEDELMI R. T. U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Već 1940., a pogotovo početkom 1941. godine broj zaposlenih u Vajdi znatno je smanjen, tako da se procjenjuje da je tvrtka rat dočekala s manje od 200 namještenika. Prema registraciji od 10. siječnja 1941. vlasnici Vajde d.d. su Ivan i Petar Vajda, Marija Vajda rođena Beck i Andrija Vajda, dok je prokurist Miroslav Beck. Tvrtka E. Vajda d.d. Čakovec registrirana je za promet divljači, peradi, ribe, jaja i ostalih živežnih namirnica na veliko, za uvoz i izvoz, trgovinu žive i zaklane stoke te konja na veliko. Proizvodi i konzerve od jaja i guščjih jetara, goveđeg jezika, nadalje ima pogon za izradu mliječnih proizvoda, te pogon za proizvodnju leda.³⁷ Neposredno pred rat 1941., imovina Vajde procijenjena je na 14.500.000 dinara. Osim prostranoga zemljišta, koje je industrijskim kolosijekom bilo povezano sa čakovečkim glavnim kolodvorom, Vajda je tada raspolagalo s glavnim slijedećim objektima: jednokatna kuća (s poslovnicom i stanovima), trokatna hladiona, 2 velika tovilista peradi, klaonica, skladište jaja, kuhinja, skladište i mlin, garaže, staja za konje, toviliste gusaka, toviliste svinja itd.³⁸

Dolaskom mađarske uprave u Međimurje, proizvodnja u Vajdi se drastično smanjila, a veze sa svijetom uglavnom su prekinute. Marija Vajda i Andrija Vajda pokušali su zadržati bar dio namještenika i proizvoditi barem za domaće tržište, pa i za potrebe vojske. Mađari su, pak, ubrzali aktivnosti oko preuzimanja tvrtke Vajda, tim više što su vlasnici bili Židovi. To se uskoro i dogodilo. Čakovečki kraljevski sud (Csáktornyai királyi Járásbíroság) izdao je 6. kolovoza 1942. rješenje o preuzimanju tvrtke Vajda. U rješenju se spominju »szerint Vajda Elemérné szül. Beck Mária, Vajda Andor, Vajda János és Vajda Péter«, koji su morali predati tvrtku mađarskim vlastima.³⁹ Interese Prve hrvatske štedionice d.d. i Hrvatske banke d.d. iz Zagreba, tada je zastupala Čakovačko-međimurska štedionica d.d., jer je i kod nje poduzeće bilo zaduženo. Koliko je poznato zagrebačke banke nisu tada dobile niti penga.⁴⁰

Novinski oglas tvrtke Hunnia iz 1943. godine

Dokument kojim mađarske vlasni preuzimaju tvrtku E. Vajda 1942. i daju joj ime Hunnia

³⁷ Registariski list od 10. 1. 1941., arhiv Vajde Čakovec.

³⁸ Procjena s početka 1941., arhiv Vajde Čakovec.

³⁹ Dokument se čuva u arhivu Vajde Čakovec.

⁴⁰ Vladimir Kalšan, građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 123

Upravu nad tvrtkom odmah su preuzeli Mađari, a proizvodnja je značajno preorijentirana i smanjena. Tvrtka je promijenila i svoje ime, pa se zvala Hunnia Ipari és Kereskedelmi R. T. Csáktornya, ali je u podnaslovu ipak naznačeno da je to bivša Vajda – Azelöt Vajda E.⁴¹ U čakovečkom tjedniku Muraköz/Megyimurje, u broju od 25. prosinca 1942. Hunnia je Međimurcima čestitala Božićne blagdane na mađarskom i kajkavskom: »Hunnia Ipari és Kereskedelmi R.T., azelöt Vajda E. Csáktornya sem svojim kupcom i dobavitelom želi dobre Božićne svetke i srečno Novo leto – Hunnia, predi Vajda E.«⁴² Marija Vajda i sinovi Ivan i Petar uspjeli su se spasiti od fašističkog progona, dok je Andrija Vajda uskoro uhapšen i odveden u logor Auschwitz, odakle se nije vratio (pogubljen je 1944.).

Mađari su dobrim dijelom zapustili tradicionalnu Vajdinu proizvodnju, jer za nju niti je bilo dosta dobavljača niti je funkcioniralo tržište, pogotovo izvoz. Preostalih oko 150 radnika bavilo se proizvodnjom hrane uglavnom za potrebe vojske i ratišta. Proizvodile su se uglavnom razne mesne konzerve, a sirovina je dobavljana iz međimurskih i bližih mađarskih sela. Računa se da je Hunnia tijekom rata isporučila mađarskoj vojsci ukupno oko 600.000 kilograma mesnih konzervi.⁴³ Potkraj 1944. u Vajdi je zaposleno samo oko 80 radnika. Kada su mađarski okupatori u rano proljeće 1945. napuštali Međimurje, Vajdine pogone ostavili su vrlo zapuštene i oštećene. Kroničar iz 1955. o tome je kratko zapisao: »Pri povlačenju okupatora, poduzeće je opljačkano, minirano i potpuno uništeno, osobito hladnjača. Po oslobođenju poduzeće je sa cijelom imovinom stavljeno pod sekvestar, a godine 1946. je konfiscirano.«⁴⁴

VAJDA OD 1945. DO 1964. GODINE

Kroničar Vajde iz 1955. piše da se je »odmah po oslobođenju pristupilo obnovi poduzeća, pa je vlastitim snagama do konca 1945. osposobljeno, a u studenom iste godine pristupilo se je i obnovi poslovanja. Poduzeće je opet uzelo ime »Vajda«.⁴⁵ Partizani (s ruskim i bugarskim jedinicama) ušli su u Čakovec 6. i 7. travnja 1945., pa se odmah pristupilo organiziranju vlasti. Poduzete su rigorozne mjere sigurnosti, pored policijskog sata i ograničenja kretanja, i uvođenjem prinudne uprave u sva značajnija poduzeća, pa tako i u Vajdu (odnosno, tvrtku Hunnia). Odluku Gradskog narodno-oslobodilačkog odbora Čakovec o prinudnoj upravi u Hunniji potvrdio je Okružni narodni odbor Varaždin odlukom od 5. svibnja 1945., te je za prinudnog upravitelja odredio dotadašnjeg radnika Vajde Ljudevita Amona.⁴⁶

S obzirom da je krajem rata tvornica bila dobro razrušena, oko 40 radnika krenulo je s raščišćavanjem i obnovom pogona. Krajem svibnja održan je prvi zbor radnih ljudi, odnosno sindikata koji je upravljao obnovom. Prenosimo početak zapisnika: »Tvornica Hunnia Čakovec, 31. maja 1945. godine. Prilikom otvaranja naše prve skupštine, otvorio je predsjednik drug Bujan Imbre, te je na kratko izjavio o sadašnjoj situaciji rada, da mi svi drugovi i drugarice uzmemo sve od sebe da što udarničkije radimo, da se što prije očiste ruševine što su nam nanijeli zvijeri okupatori i, da što prije bude tvornica puštena u pogon. S tim riječima završava svoj govor s našim pozdravom Smrt fašizmu – sloboda narodu i predaje riječ drugu Ivanu Bratku.«⁴⁷

Iz ovoga zapisnika doznali smo da je krajem mađarske vlasti u Hunniji radilo 80 namještenika, a sada u obnovi tek oko 40, pa su radnici tražili da se ostali dovedu na posao. Radnici su se žalili i na ranije postupke Ljudevita Amona, te »predlažu da se izabere drugog povjerenika, s time da isti ostane

⁴¹ Logotip Hunnie iz 1942. godine, Muzej Međimurja Čakovec.

⁴² List Muraköz/Megyimurje Čakovec od 25. 12. 1942., hemeroteka Muzeja Međimurja Čakovec

⁴³ Vladimir Kalšan, Građansko društvo u Međimurju, Čakovec 2000., 122-123

⁴⁴ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

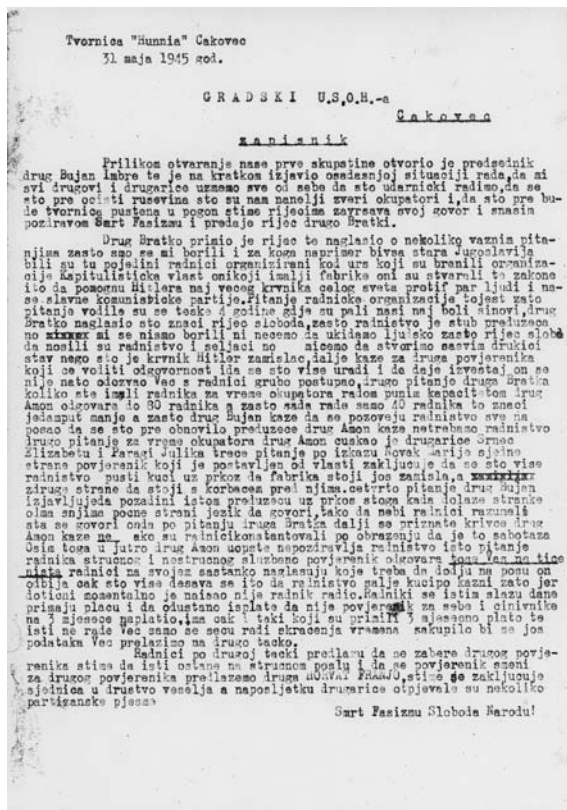
⁴⁵ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

⁴⁶ Iz obrazloženja o dokumentu Kotarskog narodnog suda u Čakovcu od 20. 12. 1945., arhiv Vajde Čakovec.

⁴⁷ Zapisnik zbora radnika Hunnie Čakovec od 31. svibnja 1945., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

na stručnom poslu i da se za povjerenika izabere Horvat Franjo«. ⁴⁸ Zbog nedostatka materijala i opreme, obnova je tekla sporo, ali je na obnovu dolazilo sve više radnika, uz tzv. dobrovoljni rad. Uz prinudnog povjerenika, poduzećem je tih mjeseci glavnu riječ u upravljanju vodila sindikalna organizacija i sindikalni povjerenik. Na zboru radnika tvornice E. Vajda – hladiona i tvornica konzervi (tada je vraćeno staro ime poduzeću) 16. srpnja 1945. izabrana je »podružnička uprava«. Za predsjednika je izabran Josip Klamfar, tajnika Ivan Marciuš i blagajnika Vinko Kraljić, dok je za proizvodni sektor bio zadužen Ivan Fürst, kulturno-prosvjetni sektor Verona Vurušić, zadružni sektor Amalija Sakal, tarifni sektor Josip Činč, fiskulturu Franjo Čeh, a ostali članovi uprave bili su Rozina Trajbar, Martin Sudec i Stanko Flego. ⁴⁹ Prigodom ovoga izbora podnijeto je i izvešće o tijeku obnove poduzeća i to za vrijeme od »25. juna do 25. jula 1945.« u kojem se ističe: »Radovi na obnovi tvornice se nastavljaju. Popravljeni su vrata u hladioni, kuća za transformator je dovršena i oprema montirana, vodovi za struju su postavljeni. Porušena kuća kod ulaznih vrata je očišćena. Od poružene štale je sagrađena nova štala za 5 komada konja. Istovremeno su popravljeni plato-kola, tako da poduzeće sada raspolaže vlastitim prijevozom, jer su nabavljena i 2 konja za rad. Veliki magazin (klaonica peradi) je potpuno popravljen. Porušeni zidovi su popravljeni, novi krov je zgotovljen, a treba ga samo pokriti crijepom. Iz oštećenog tovilista peradi na vrtu sortiran je preostali materijal (gajbe za tovljenje peradi) tako da se taj materijal po potrebi smjesta može postaviti u popravljeno toviliste. Ruševine oko tovilista svinja i gusaka odstranjene su, istovremeno je popravljena ograda oko poduzeća iz staroga materijala. Od sutra, 17. jula 1945., radovi na obnovi obustavljeni su, jer firma nije dobila zatraženi kredit za nastavak radova, odnosno za isplatu dosad utrošenog materijala. Radnici idu na dopust dok firma može dobiti novac za isplatu nadnica i za materijal. Upravitelj i akcijoni odbor firme nastavljaju napore, da firma konačno dođe u pogon, ali je to samo onda moguće, ako se firmi dodijeli kredit, jer ista više ne raspolaže novcem. Smrt fašizmu – sloboda narodu!«. ⁵⁰

U jesen 1945. prijašnji vlasnik Petar Vajda podnio je Kotarskom narodnom sudu u Čakovcu molbu za povrat imovine (zastupao ga je odvjetnik dr. Stjepan Wolf iz Čakovca). Vlast koja se tada još borila za opstanak i stvaranje novoga sustava, odlučila je privremeno udovoljiti ovoj molbi. Čakovečki Kotarski narodni sud donio je 20. prosinca 1945. odluku kojom se »određuje uspostava prijašnjeg stanja, te se izvršuje uknjižba prava vlasništva s imena Hunije – obrtno trgovačko d.d. u Budimpešti na ime Marija Vajda u 1/2, Ivan Vajda u 1/4 i Petar Vajda u 1/4, svi iz Čakovca«. Tom odlukom je »ukinuta

Zapisnik sa sindikalne skupštine u tvornici Hunnia 31. svibnja 1945., neposredno nakon dolaska partizana

⁴⁸ Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197. Na kraju zapisnika piše da je zbor radnika završen tako da su »dugarice otpjevale nekoliko partizanskih pjesama«.

⁴⁹ Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197, dokument od 17. 7. 1945.

⁵⁰ Arhiv Vajde Čakovec.

Biranje podružničke uprave J.S.R.N.J. industrije za ishranu u tvornici E. V A J D A na dan 16. jula 1945

K l a m f a r Josip	Predsjednik
M a r c i u s Ivan	Tajnik
K r a l j i c Vinko	Blagovnik
F u r s t Ivan	Proizvodstveni sektor
V u r u š i ć Verona	Kulturni prosvjetni sektor
C a k e l Amalija	Zadružni sektor
C i n e h Josip	Tarifni sektor
N o v a k Marija	Kulturna
T r a j b e r Rozina	Član uprave
S u d e c Martin	" " tvornice ulja
F l e g o Stanko	" " " "

Nadzorni odbor financijske kontrole:

P a r a g i Julija	Predsjednik
S a r i ć Gjuro	Član odbora uljare
M e d l o b i Rozina	" "

Smrt fašizmu-Sloboda narodu!

Čakovec, 17. jula, 1945

S izbora za vodstvo prve sindikalne podružnice u tvornici E. Vajda 16. srpnja 1945. godine

djelomično prinudna uprava postavljena odlukom Okružnog Narodnog odbora Varaždin od 5. svibnja 1945.«, a »upravitelj Amon Ljudevit dužan je predati molitelju gore navedene čestice.«⁵¹

Odluka o vraćanju uprave doista je donijeta samo djelomično, jer stari vlasnici nisu zapravo mogli stupiti u faktički posjed. Partijsko-sindikalna uprava je ostala, a usporedno se radilo na proglašenju nacionalizacije. E. Vajda – tvornica konzerva i hladiona u Čakovcu bilo je državno poduzeće republičkog značenja. Stoga je potpalo pod administrativno-operativnu upravu novoosnovanih državnih direkcija. Najprije je Vajda pripadala pod Zemaljsku upravu za industriju prehrambenih plodina u Zagrebu, a potom pod Republičku direkciju za prehrambenu industriju. Te su direkcije bile osnovica provođenja novog restriktivnog realocijalističkog sustava sovjetskoga tipa u upravljanju privredom. Iz direkcije se izravno upravljalo radom poduzeća – određivala se nabava, proizvodni planovi, održavanje i investicije, te planirala distribucija proizvedene robe. Tako zatvoreno centralističko upravljanje još je unazadilo privredni razvoj, jer je gušilo svaku inicijativu u poduzeću. Stoga je nakon raskida sa SSSR-om (1948.), otvoren proces ukidanja direkcija. To je trajalo na primjeru međimurskih poduzeća sve do kraja 1952., dakle i dvije godine nakon uvođenja tzv. radničkog samoupravljanja (1950.) i uvođenja manjih sloboda u sustavu privređivanja.

Od kraja 1945., a pogotovo tijekom slijedeće dvije godine, provedena je nacionalizacija (i konfiskacija) svih poduzeća i u Međimurju, kao i stroga agrarna reforma (kojom su ograničeni posjedi seljaka, te počeo proces stvaranja državnih poljoprivrednih dobara). Konfiskacija poduzeća E. Vajda provedena je odlukom Kotarskog narodnog suda u Čakovcu od 31. srpnja 1946., pod brojem II. R. 341/1946.⁵² Konfiscirana imovina tada je procijenjena na ondašnjih 1.455.074 dinara. To se uglav-

⁵¹ Original odluke od 20. 12. 1945. čuva se u arhivu Vajde Čakovec. U korist Petra Vajde tada su svjedočili Dragutin Behunek, u ime Gradskog Narodnog odbora Čakovec i Ljudevit Amon, stari zaposlenik Vajde.

⁵² Iz zapisnika o pregledu poslovnih knjiga Vajde, 2. 10. 1946. godine. Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197.

R. 514/1945
4
U IME NARODA!
ODLUKA.

Kotarski Narodni Sud u Čakovcu, novodno molbe PETRA VAJDE iz Čakovca, koja zastupa dr. Stjepan Tolf iz Čakovca, radi vraćanja imovine u smislu Zakona o postupanju s imovinom, koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije, nakon sprovedene rasprave

O d l u k a J e :

1./ Vraća se molitelju PETHU VAJDI kao vlasniku njegova 1/4 nekretnine upisane u zapisniku 711 k.o. Čakovec i to samo čestice 42 kuća broj 5 dvorište i vrt u Varaždinskoj ulici, te čestice 465/a/1/11 hotel.

2./ Predaje se na upravu i uživanje PETHU VAJDI 1/2 gore navedenih nekretnina od Marije Vajda i 1/4 od Ivana Vajde.

3./ Određuje se uspostava prijašnjeg s.k. stanja te se izvršuje uknjižba prava vlasništva u imenu "Hunijs" obrtno trgovačko d.d. u Sudimpešti na ime Marije Vajda i 1/2 Ivan Vajda i 1/4 i Petar Vajda u 1/4, svi iz Čakovca u zapisniku 711 k.o. Čakovec, što se potvrđuje ovjodnom s.k. uredu.

4./ Uvida se djelomično prinudna uprava postavljena odlukom Okružnog Narodnog odbora u Varaždinu od 5.V.1945. broj 87/1945. i to nad česticama navedenim pod 1./ i 2./

5./ Upravitelj Amon Ljudevit dužan je predati molitelja gore navedene čestice.

Ova je odluka pravomoćna.
Nesadovoljna stranka može svoje pravo ostvariti putem redovne građanske parnice.

O b r a z l o ž e n j e :

Molitelj je podnio molbu u kojoj traži da mu se sore dvije navedene čestice predaju i to 1/4 njegova da se njemu vrati u vlasništvo a ostale 3/4 da mu se predaju na upravu i na uživanje kao vlasništvo njegove majke i brata, koji su za vrijeme okupacije odvedeni, odakle se nisu povratili, a izbora je imovina okupator prijavio na taj način, što je molitelj bio prisiljen da prodaje zajedno sa suvlasnicima te kao i ostale nekretnine tvrtki Hunija u Budimpešti. Priloge potvrdu Židovske borskeborne općine koja se postavlja rodbinski odnos (broj 24/1945. od 14.XI.45.)

Dragutin Behunek u ime Gradskog KO-a je izjavio da se na traženoj čestici više ne nalazi hotel, jer je ista sgrada pretvorena u stanbenu kuću. Koveći molitelja su istiniti i može se se predati na upravu i na uživanje te dvije čestice. Za vrijeme okupacije je postojao zakon, po kome židovi nisu mogli biti vlasnici oprekrbnih poduzeća, a baš tako se nalazio na nekretninama u zapisniku 711 k.o. Čakovec.

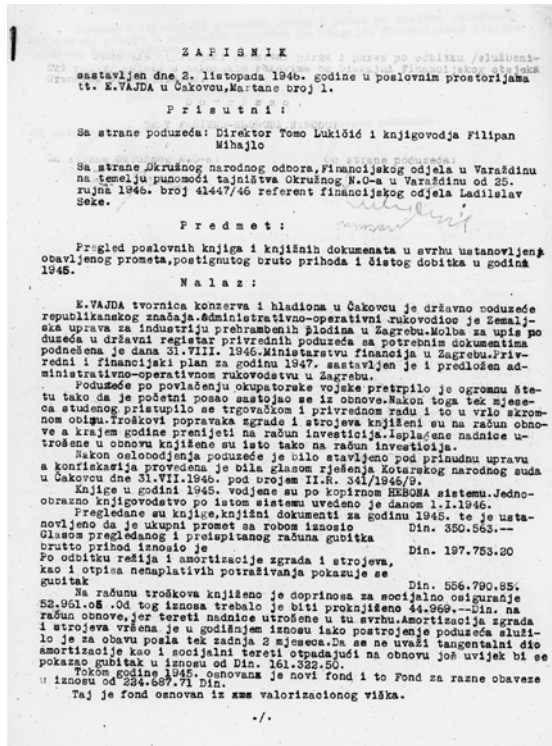
Svjedok Amon Ljudevit je posvjedočio, da je bio kod Vajde otkad je počeo raditi i da istu svakako ne bi prodao svoje poduzeće da nije bio za primakom tešnjim političkim prilikama. Smući da su ispunjeni svi uvjeti Zakona, to je sud donio odluku kako je gore navedeno.

Kotarski Narodni Sud u Čakovcu
U Čakovcu, dne 20.XII.1945.

Predsjednik:
Dr. Blašković v.r.
Za točnost otpiraka:
Novak v.r.

M.P.

Dokument kojim se tvornica E. Vajda u prosincu 1945. nakratko vraća nekadašnjim nasljednicima

Dokument o pregledu knjiga tvornice E. Vajda od 2. listopada 1946., kada je tvrtka već bila konfiscirana

objavljen 2. listopada 1946.) piše da je ukupni promet roba u 1945. iznosio 197.753 dinara, ali da je zbog obnove ostvaren gubitak od 556.790 dinara.⁵⁵ S druge strane, predsjednik sindikata Stjepan Magdalenić, javlja Savezu sindikata radnika i namještenika industrije i ishrane Jugoslavije u Beograd, da je »uslijed srušenosti poduzeće trebalo nakon oslobođenja obnoviti, radi čega smo sa radom počeli tek sredinom 1946. godine«.⁵⁶ U to doba odvija se proizvodnja (sezonska) u jajčari, klaonici peradi i mljekari, a radi i vozni park.⁵⁷ U zapisniku s masovnog sastanka Sindikalne podružnice od 12. prosinca 1946. poduzeće se navodi pod imenom »POBJEDA«. Logotip novoga naziva nismo nigdje našli, iako se to ime spominje na nekoliko mjesta (vjerojatno znak nije niti kreiran). U dokumentima iz polovice 1947. poduzeće opet posluje pod imenom Vajda, to tim više što su se otvorili i prvi izvozni poslovi, pa je trebao stari, afirmirani naziv.⁵⁸

Kroničar Vajde iz 1955. o uhođavanju proizvodnje u poratnim godinama piše vrlo optimistično, gotovo idealizirano: »U siječnju 1946. godine pristupa se otkupu peradi sa područja od 20 kotareva, iako je vozni park poduzeća bio vrlo oskudan. Da se ne bi vršili skupi i nepotrebni prevozi, poduzeće u proljeće preuzima hladnjaču u Sv. Klari kod Zagreba, kapaciteta oko 8 vagona i tamo se također vrši

nom odnosilo na vrijednost dvije jednokatnice u Martanama, vilu u Novakovoj ulici, zgrade hladnjače s opremom i uređajima, zgrade za tovljenje gusaka i svinja s opremom, staje za konje, garaže, mlin, zgradu za klanje i čišćenje peradi s uređajima, zgrade za tov peradi, mljekaru i oko 20 rali zemljišta.⁵³ Kasnije se vlasništva odrekao i Juraj Vajda, sin Elemerova brata Andrije Vajde, koji je prije rata imao 1/10 vlasništva tvrtke, pa je proces podržavljenja poduzeća time završen. Prema zapisniku koji je sastavljen u Gradskom narodnom odboru Čakovec, Juraj Vajda, student, rođen 15. 12. 1923., sin Andrije i Katarine Vajda, nasljednik suvlasničkog dijela tvornice, daruje u »korist Komunističke partije Hrvatske svoje nasljedstvo bez ikakve naknade, rukovodeći se osjećajem prema Domovini kao i potpunu suglasnost s ideologijom KPH«.⁵⁴

Početak 1946. postavljen je i novi direktor Vajde – bio je to Tomo Lukičić. Drugu funkciju po važnosti, predsjednika sindikalne podružnice obavljao je Stjepan Magdalenić, dok je knjigovođa bio Mihajlo Filipan. Čini se da je minimalna, uglavnom ručna proizvodnja započela već krajem 1945. godine. U zapisniku o »pregledu poslovnih knjiga« za 1945. godinu (koji je objavljen 2. listopada 1946.) piše da je ukupni promet roba u 1945. iznosio 197.753 dinara, ali da je zbog obnove ostvaren gubitak od 556.790 dinara.⁵⁵ S druge strane, predsjednik sindikata Stjepan Magdalenić, javlja Savezu sindikata radnika i namještenika industrije i ishrane Jugoslavije u Beograd, da je »uslijed srušenosti poduzeće trebalo nakon oslobođenja obnoviti, radi čega smo sa radom počeli tek sredinom 1946. godine«.⁵⁶ U to doba odvija se proizvodnja (sezonska) u jajčari, klaonici peradi i mljekari, a radi i vozni park.⁵⁷ U zapisniku s masovnog sastanka Sindikalne podružnice od 12. prosinca 1946. poduzeće se navodi pod imenom »POBJEDA«. Logotip novoga naziva nismo nigdje našli, iako se to ime spominje na nekoliko mjesta (vjerojatno znak nije niti kreiran). U dokumentima iz polovice 1947. poduzeće opet posluje pod imenom Vajda, to tim više što su se otvorili i prvi izvozni poslovi, pa je trebao stari, afirmirani naziv.⁵⁸

⁵³ Vladimir Kalšan, Gradansko društvo u Medimurju, Čakovec 2000., 123. Tijekom konfiskacije članovima obitelji Vajda ipak nije suđeno kao ratnim profiterima, jer su kao Židovi bili protjerivani od okupatora. Inače kod vlasnika drugih poduzeća bilo je najčešće i suđenje vlasnicima, šikaniranja, pa i zatvorskih kazni.

⁵⁴ Prijepis zapisnika (iz 1946.?) nalazi se u dokumentu od 15. 10. 1964., a nazočni su bili Juraj Mikac, pravni referent GNO, Juraj Vajda, darovatelj i Jelena Behojnik, zapisničarka. Arhiv Vajde Čakovec.

⁵⁵ Dokument od 2. 10. 1946., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁵⁶ Dokument od 17. 10. 1947., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁵⁷ Dokument od 18. 11. 1946., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁵⁸ Dokument od 12. 12. 1946., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

klanje i smrzavanje peradi. Istovremeno se otvaraju filijale za otkup u Varaždinu, Bjelovaru, Koprivnici, Djurdjevcu, Osijeku, Sl. Brodu, Novoj Gradiški, Vinkovcima, Daruvaru i Zlataru. Zahvaljujući takovoj mreži poduzeće proširuje svoj otkupni teren i već polovicom 1946. godine obrađuje 40 kotareva NR Hrvatske, a prelazi i u susjednu republiku Bosnu i Hercegovinu, Srbiju (prema Novom Sadu) i NR Sloveniju (Prekomurje, Ormož, Ptuj). Otkupna organizacija je na principu otkupnih stanica u svakom kotaru, na čelu koje je šef, a svaka stanica ima nekoliko sabirača. Tokom 1946. godine poduzeće jedno kraće vrijeme radi pod firmom Pobjeda, ali je zatim radi prosperiteta na stranom tržištu ponovno uzelo ime Vajda. U jesen 1946. godine bivši, predratni komitenti Vajde iz inostranstva obrađaju se poduzeću radi uspostavljanja poslovnih odnosa. Tako počinje i izvoz.⁵⁹

Proizvodnja i poslovanje u to se doba dirigira iz republičke direkcije, pa je sve organizirano planski, bez tržišne utakmice. U općem siromaštvu, bez mogućnosti uvoza, glad za robom je sveopća. Zato ne postoji tržište, nego se roba planski distribuira. Uvodi se i racionirana potrošnja, izračunata prema broju članova obitelji. Sve se kupuje na bonove (znamenite »točkice«), pa čak i kruh. Vajdi je direkcija odredila mjesto i funkciju otkuplivača peradi, jaja i sličnih proizvoda, pa u tom poslu nije imala konkurenciju. Ipak organizacija je bila slaba, poslovanje suviše dirigirano iz centra, tehnologija vrlo ograničena, pa time i niska produktivnost i niska kvaliteta (mnogo škarta). Uvjeti rada u proizvodnji bili su vrlo teški, jer se sve praktički radilo ručno, a prijevoz na »platonima« s konjskom vučom.

I 1947. direktor Vajde je Tomo Lukičić, predsjednik sindikata je Stjepan Magdalenić, a radnički povjerenik Stjepan Tomašić i nakon njega Josip Klanfar.⁶⁰ Otkup i proizvodnja razmjerno su brzo rasli, pa je porastao i broj zaposlenih: u sindikalnom izvješću od 31. kolovoza 1947. spominje se 117 zaposlenih, u izvješću od 9. prosinca 1947. godine 120, a sačuvan je i popis radnika od 1. listopada 1947. u kojem se navode 92 prezimena (doduše bez zaposlenih u upravi).⁶¹ »Početkom 1947. godine, na sugestiju Glavne direkcije za meso i mesne proizvode u Zagrebu, kao tadašnjeg AOR-a poduzeća, dolazi do privremene reorganizacije poduzeća i to tako da se uprava poduzeća seli u Zagreb, ali knjigovodstvo i dalje ostaje u Čakovcu.«⁶² I u jednom dokumentu iz 1947., navodi se naziv: Vajda – poduzeće za preradbu i konzerviranje peradi, divljači, mesa i jaja, Zagreb. Direktor tvrtke je Tomo Lukičić. U tom se dokumentu čakovečki pogon imenuje kao »Filijala-podružnica Čakovec«, upravitelj je Mihajlo Filipan, a šef računovodstva Koloman Pley.⁶³ Ova dislokacija potrajala je kratko. Početkom 1948. dužnost direktora obavlja Mihajlo Filipan, a uskoro ga zamjenjuje kao vršilac dužnosti Franjo Bračko (šef pogona tada je bio Josip Hari).⁶⁴

U jednom izvješću iz 1958. navodi se da je, nakon prvog uhodavanja proizvodnje i otkupa, Vajda »pored otkupa i prerade jaja, peradi i divljači, proširila svoju osnovnu djelatnost i na klanje sitne i krupne stoke, na proizvodnju kobasičarskih i suhomesnatih proizvoda i konzerviranje mesa. Uslijed uništenog stočnog i peradarskog fonda za vrijeme rata, pojavile su se izvjesne poteškoće u snabdjevanju poduzeća sirovinama, pa postojeći kapaciteti nisu bili dovoljno iskorišteni. Uvođenjem administrativnih mjera u oblasti snabdjevanja, uvedena je i administrativna mjera kod otkupa sitne i krupne stoke, što je omogućilo da poduzeće bude u dovoljnim količinama snabdjeveno sirovinama iz sirovinke baze sjevernih krajeva naše domovine. S obzirom na važnost ove grane za ishranu stanovništva, u oslobođenoj zemlji omogućen je daljnji razvitak ovoga poduzeća, i to proširenjem kapaciteta i osnivanjem novih pogona u raznim krajevima naše Republike. Tada Vajda osniva i mnoge otkupne stanice u cenrima sirovinskih baza, a prerađivačke pogone sa hladioničkim prostorom u neposrednoj blizini potrošačkih centara. Ta nagla ekspanzija poduzeća imala je i loših posljedica za matični pogon

⁵⁹ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

⁶⁰ Dokument od 9. 12. 1947., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁶¹ Dokument od 31. 8. 1947., 23. 11. 1947. i 1. 10. 1947., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁶² Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

⁶³ Dokument iz 1947., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁶⁴ Dokument iz 1947., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

u Čakovcu, u koji se gotovo ništa nije ulagalo, osim nužnog održavanja«. ⁶⁵ Osim u Čakovcu, Vajda tada ima svoje proizvodne pogone s hladnjačama i u zagrebačkoj Svetoj Klari i u Rijeci, te podružnicu u Osijeku. Kasnije, krajem 1948., »zbog preglomaznosti poduzeća, od pojedinih filijala postaju nova poduzeća, pa tako nastaje Slavonka, Peradar, Košuta itd., koja izvoze dio proizvodnje preko izvozne poslovnice Vajde u Zagrebu«. ⁶⁶

»U periodu ekspanzije poduzeća dolazi do uspostavljanja poslovnih veza s bivšim inozemnim firmama, koje su ranije poslovale s Vajdom. Tako već 1947. dolazi do ponovnog izvoza jaja, zaklane peradi, divljači, puževa, telećeg i kasnije svinjskog i goveđeg mesa«. ⁶⁷ »Kako poduzeće nije imalo stručni kadar za obavljanje tehnike izvoza i njegovog obračuna, to je sklopilo ugovor sa izvozno-uvoznim poduzećem Centropromet Zagreb i to tako da Vajda otprema izravno robu inostranim kupcima, a obračun vrši preko Centroproma. Roba se izvozi pod renomiranom firmom Vajda i pod zaštitnim znakom toga poduzeća. Pod takvim uvjetima Vajda nije mogla koristiti kursnu razliku, a osim toga jedan dio svoje zarade morala je u obliku provizije otpustiti Centropromu«. ⁶⁸ Međutim, poslove uvoza i izvoza uskoro su savladali i Vajdini namještenici, pa je već 1948. osnovana poslovnicu za izvoz z Zagrebu. Ministarstvo spoljne trgovine FNRJ iz Beograda proglasilo je Vajdu izvozno-uvoznim poduzećem, te je u tom smislu izvršena i registracija 27. siječnja 1948. godine. Ova izvozna poslovnicu kasnije se pretvara u poduzeće Vajda–eksport Zagreb.

U to doba već se provodio privredni petogodišnji plan (po uzoru na sovjetske petoljetke), pa su se od radnika zahtijevali posebni naponi. Postavljeni planovi proizvodnje morali su se ostvariti, bez obzira što je prisilni otkup i provođenje kolektivizacije na selu desetkovalo stočni i peradarski fond. Stoga je uvedeno natjecanje u izvršavanju normi, a dosta je bilo i tzv. dobrovoljnoga rada. Na oglasnoj ploči Vajde izvješena su imena najuspješnijih radnika. Primjerice, 15. prosinca 1948. bilo je 29 pohvaljenih. Nešto ranije je, pak, 6 radnika iz jajčare proglašeno udarnicima: Veronika Tkalčec, Josip Klanfar, Kata Hrastić, Roza Turk, Marija Godek i Ana Legin. Pohvale i udarništva donosila su dobivanje više »točkica«, s kojima su se kupovale namirnice i druga roba. ⁶⁹

Prema dokumentu od 11. prosinca 1948. doznajemo da je u poduzeću Vajda Čakovec bilo zaposleno 110 radnika i namještenika. U popisu su zaposleni razdijeljeni u nekoliko grupa, od čega je zavisila i visina plaće. U grupi »državni službenici« navedeni su: 1. Batinčić Ljudevit, 2. Franjo Bračko (direktor), 3. Franjo Damiš, 4. Mirko Fric, 5. Stjepan Hajdinjak, 6. Josip Hari, 7. Silvije dr. Hrus, 8. Danica Kacun, 9. Marija Koren, 10. Matilda Krist, 11. Viktor Krznarić, 12. Eugen Mihoci, 13. Josip Novak, 14. Koloman Pley, 15. Dragica Premuš, 16. Kazimir Pleše, 17. Ivan Sivončik, 18. Vera Sivončik, 19. Ružica Vaš, 20. Adela Vranješ, 21. Antun Vurušić, 22. Franjo Vurušić, 23. Mirko Odeljan. Ostali administrativni radnici: 24. Emil Vidović, 25. Drago Kostal, 26. Pavao Kozjak, 27. Stjepan Mesarić, 28. Josip Munci, 29. Franjo Novak, 30. Rudi Varga, 31. Marija Gringold, 32. Zlata Grabar, 33. Amalija Tkalčec Sakal, 34. Vera Veber. Kao tehničar naveden je jedino 35. Andrija Fišer, a potom slijede kvalificirani radnici: 36. Franjo Vidović, 37. Josip Božić, 38. Stjepan Herman, 39. Stjepan Fegeš, 40. Vjekoslav Đuranec, 41. Ladislav Fuš, 42. Drago Hajdarović, 43. Franjo Horvat, 44. Vjekoslav Janić, 45. Mijo Katanović, 46. Antun Kontrec, 47. Franjo Tkalčec, 48. Rudi Baumhak, 49. Josip Bratković, 50. Ivan Firšt, 51. Vlado Jager, 52. Franjo Kašpar, 53. Dragutin Korunek, 54. Stjepan Magdalenić, 55. Gustav Petrović, 56. Andrija Štrukelj, 57. Ivan Tkalčec, 58. Franjo Treska, 59. Mijo Smrtić. Polukvalificirani radnici: 60. Ivan Šteinglin, 61. Blaž Jagec, 62. Josip Jagec, 63. Josip Klanfar, 64. Antun Posavec, 65. Josip Vurušić, 66. Marija Gazdek, 67. Kata Hrastić, 68. Verona Tkalčec, 69. Rozina Turk. Nekvalificirani radnici: 70. Vinko Buja, 71. Josip Đurđek, 72. Stjepan Kolman, 72. Ivan

⁶⁵ Izvješće o godišnjem poslovanju, odjeljak »Ekonomske karakteristike poduzeća – Kratak pregled razvitka«, iz 1958., arhiv Vajde Čakovec.

⁶⁶ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

⁶⁷ Izvješće o poslovanju iz 1958., arhiv Vajde Čakovec.

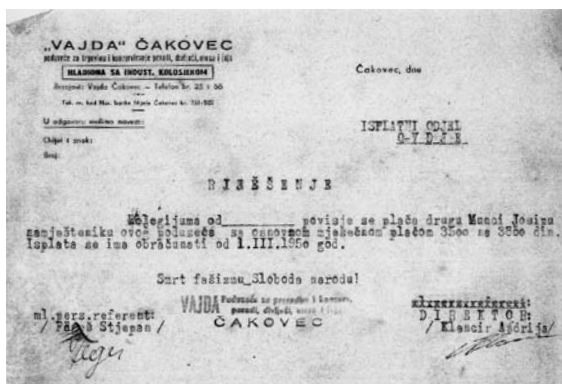
⁶⁸ Razvoj poduzeća Vajda Čakovec, Međimurje, Čakovec, 15. 12. 1955.

⁶⁹ Dokument od 15. 12. 1948., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond broj 197

Kozjak, 74. Stjepan Krajcar, 75. Đuro Kriko-
vić, 76. Mijo Lesinger, 77. Tomo Posavec, 78.
Mijo Bistrović, 79. Stjepan Bujanić, 80. Petar
Cekunec, 81. Đuro Grabar, 82. Ivan Hajdinjak,
83. Ivan Marcijuš, 84. Stjepan Novak, 85. Fra-
njo Polanec, 86. Feliks Preložnjak, 87. Valent
Rihtarec, 88. Josip Šoltić, 89. Martin Tkalčec,
90. Đuro Vasari, 91. Elizabeta Babić, 92. Tere-
zija Bajz, 93. Ana Balog, 94. Kata Čeh, 95.
Franca Cvetković, 96. Marija Damiš, 97. Tere-
zija Đurđek, 98. Ana Fic, 99. Jelena Fodor, 100.
Treza Holetić, 101. Ana Herman, 102. Štefica
Gašparić, 103. Kata Herjavec, 104. Kata Hor-
vat, 105. Marija Horvat, 106. Zlata Jaklin, 107.
Ana Kacun, 108. Treza Kamenar, 109. Kata
Klanfar i 110. Marija Klekar.⁷⁰

Na početku 1949. za direktora Vajde postavljen je Andrija Klancir, koji je tu dužnost obavljao sve do početka 1954. godine. S obzirom na širenje otkupa, nekoliko proizvodnih pogona i povećanje obujma proizvodnje, broj zaposlenih se do početka 1950. povećao na 247 zaposlenih, iako u Čakovcu nije bilo niti jedne značajnije investicije. Prema popisu od 1. siječnja 1950. u Vajdi je bila slijedeća struktura zaposlenih: tehničko osoblje 7, administrativno osoblje 31, vanjski transport 3, KV radnici 19, PKV 15, NKV 148, pomoćno osoblje 6, tvornička menza 11 i učenici u privredi 6.⁷¹ Početkom 1950. godine i u Vajdu je uvedeno samoupravljanje, iako je poduzećem još dvije godine upravljala Generalna direkcija za prehrambenu industriju Republike Hrvatske iz Zagreba. Izabran je prvi radnič-ki savjet od 21 člana i upravni odbor od 9 članova, dok je još uvijek vrlo jaka bila i sindikalna podruž-nica. Uprava Vajde Čakovec – poduzeća za trgovinu i konzerviranje peradi, divljači, mesa i jaja i hladiona sa industrijskim kolosjekom, funkcionirala je 24. rujna 1950. godine kroz slijedeće odjele (odsjeke): 1. Direktor – Andrija Klancir, 2. Personalni odjel – referent Antun Mutvar, 3. Komercijalni odjel – šef nabave i prodaje Rudolf Varga, 4. Proizvodno-tehnički odsjek – šef Ljudevit Kostelj, ruko-vodilac rada pogona Josip Hari, 5. Računovodstvo – rukovodilac financijskog poslovanja Viktor Krznarić, 6. Veterinarska proizvodno-tehnička kontrola – dr. Silvije Hruš, te 7. Pogon II. Sveta Klara – rukovodilac Petar Delić, rukovodilac proizvodnje Petar Meljnikov.⁷² Iz 1950. imamo i podatak da je u okviru Vajde kraće vrijeme djelovao i pogon za preradu peradi u Zlatar Bistrici sa 53 zaposlena.⁷³

Sve do kraja 1957. čakovečka mesna industrija djelovala je (uglavnom) kao samostalno poduzeće, s većim brojem pogona i otkupnih stanica, te maloprodajom. Ipak mijenjala je naziv poduzeća: Vajda, potom Vajda-export i Jugovajda. Usko je surađivala s Vajdom-export-import Zagreb i s mesnom industrijom Sljeme Sesvete, osobito od 1952. do 1955., kada je bilo i nekih zajedničkih programa. Kada je osnovan Zadružni stočarsko-peradarski poslovni savez u Čakovcu 1955. godine, Vajda je s njim usko surađivala, da bi organi samoupravljanja krajem 1957. donijeli odluku o spajanju dvaju poduzeća, što je i provedeno s 1. ožujkom 1958. godine. Naziv Jugovajda prvi put brisan je iz registra 25. veljače 1956., ali se ipak zadržao sve do integracije sa zadružnim udruženjem Stočar. Od kraja 1957. poduzeće nosi ime Zadružni stočarsko-peradarski poslovni savez Stočar – pogon Vajda Čako-vec.⁷⁴ Od 1954. do 1956. direktor Vajde-exporta i Jugovajde Čakovec bio je Valent Petrić, a potom

Dokument iz 1950. u kojem se spominje namještenik Vajde Josip Munci, kasnije veliki promicatelj kulturnog amaterizma u Čakovcu i u poduzeću

⁷⁰ Popis radnika poduzeća Vajda Čakovec od 11. 12. 1948., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷¹ Dokument od 1. 1. 1950., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷² Dokument od 24. 9. 1950., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷³ Dokument iz 1950., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷⁴ Pravila poduzeća Vajda-export Čakovec iz 1955. donose podatak da je preregistracija poduzeća obavljena

do 1959. Rafael Šalamon. Direktor udruženja Stočar bio je Ivan Bratko.⁷⁵ Iz dijela sačuvane dokumentacije o radu organa samoupravljanja doznajemo da je 1955. predsjednik Radničkog savjeta bio Franjo Miklauts, a predsjednik Upravnog odbora Pavao Tkalčec. Godine 1958. predsjedničku dužnost Radničkog savjeta obavljao je Mirko Fric.⁷⁶ Prije udruživanja u poslovni savez Stočar Čakovec, u Vajdi su 1957. godine radila 392 djelatnika, da bi se slijedećih godina broj zaposlenih nešto smanjio.⁷⁷

Prema pravilima iz 1955./1956., poduzeće Vajda-export, odnosno Jugovajda Čakovec, bavilo se preradom i prometom stoke, mesa i mesnih prerađevina, sirove kože, životinjskim otpatcima i dlakom, živadi, jajima, perjem i divljači, klanjem stoke i peradi, preradom mesa, peradi, jaja i mlijeka, te prometom oraha, vrganja i drugih prirodnih plodina. Dakle, već do tada, sa starom opremom i pogonskim prostorom, Vajda je obavila znatno restrukturiranje proizvodnje, sve se više okrećući preradi i prometu svinja i goveda. Valja reći da je i u razdoblju od 1950. do 1960. bilo ambicija i inicijativa za većim investicijama i osuvremenjivanjem proizvodnje, te poboljšanjem teških uvjeta rada. Izrađen je u nekoliko navrata dio investicijske dokumentacije, ali do većih ulaganja ipak nije došlo (osim redovitog održavanja i tek nekih manjih modernizacija posve zastarjelog proizvodnog procesa).⁷⁸

Opis proizvodnih i poslovnih prostora Vajde našli smo u Pravilniku o zaštiti imovine od požara iz početka 1958. (potpisali su ga direktor Stočara Ivan Bratko i predsjednik Radničkog savjeta Mirko Fric). Proizvodni pogoni Vajde nalaze se na ukupno 12 jutara zemljišta. Upravna jednodkatnica je veličine 23x13 metara, a u podrumu se nalazi i skladište sirove kože, te ugljena i drva. Hladiona je veličine 25,5x35,7 metara – u podrumskim prostorijama je odjeljenje za preradu mesa. Na južnoj strani hladione dograđena je kotlovnica, ložiona i sušiona mesa. U ložioni se nalazi parni kotao (lokomobilni) za zagrijavanje parom. U prizemlju se nalazi hladioničko skladište, strojarnica s rashladnim uređajima i transformator, te skladište suhomesnate robe i garderobe. Sa zapadne strane hladione nalazi se industrijski kolosjek. Na katu hladione nalaze se hladionička skladišta i kondenzator. Na tavanu je i priručno skladište ambalaže. Iznad hladione je toranj visok 18 metara, a služi kao rezervoar za vodu (30 m³). Na zapadnoj strani, uz kolosjek, nalazi se skladište ugljena. Tu je i drvena šupa veličine 30x8 metara, a služi za skladište drva i materijala. S južne strane je drvena šupa (16x8 m) kao skladište ambalaže. Klaonica stoke, crevara i sandučara je objekt građen od cigle, veličine 30x9 m. Klanje stoke obavlja se uglavnom na ručni, mesarski način. Tu je i zgrada tovilišta peradi, odjeljenje za preradu jaja i skladište potrošnog materijala (10x40 m). U sredini dvorišta smještena je klaonica peradi i jajčara (25x8 m). Tu se nalaze stari strojevi za preradu i sortiranje jaja. Svi proizvodni prostori zimi se zagrijavaju s limenim pećima na ugljen. Na sjevernoj strani je tovilište gusaka i pataka (60x8 m), s kuhinjom za spremanje hrane za tov. Od ostalih zgrada u tvorničkom krugu valja spomenuti vatrogasno spremište, kovačnicu, garažu, štale, skladište za benzin i štagalj za sijeno.⁷⁹

rješenjem NO Kotara Čakovec od 31. 5. 1954. godine. Arhiv Vajde Čakovec. Dokumenti od 4. 4. 1956., 30. 4. 1956., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197. Odlukom Vlade NRH, Vajda Čakovec se djelomice fuzioniralo sa Vajdom-export Zagreb, ali je zadržalo samostalnost i svoj račun. Vajda-export Zagreb je planirao čakovečki pogon ograničiti na sezonsku preradu peradi, jaja, puževa i divljači, pa je polovicom 1954. NO Kotara Čakovec donio odluku o raskidu ove suradnje.

⁷⁵ Pravila poduzeća Vajda-export Čakovec iz 1955., arhiv Vajde Čakovec. Dokumenti od 7. 1. 1957., 23. 3. 1957., 29. 6. 1965. i 14. 2. 1957., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷⁶ U 1956. predsjednik Radničkog savjeta bio je Franjo Miklauts, predsjednik Upravnog odbora Pavao Tkalčec, direktor Valent Petrić, šef komercijale Viktor Krznarić, šef tehničkog odsjeka Rudolf Varga, šef računovodstva Franjo Bence, a devizno-obračunski referent Pavao Mezga, te sekretar (tajnik) Dragutin Bukovec. Rješenje od 25. 2. 1956., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁷⁷ Dokument od 7. 3. 1957., arhiv Vajde Čakovec. Zanimljivo je spomenuti da su se radi proširenja tadašnjeg poduzeća Jugovajda, svojih posjeda odrekli Marija Veber, Marija i Franjo Raining i Josip Lebar. Izjava od 14. 1. 1957., arhiv Vajde Čakovec.

⁷⁸ Pravila poduzeća Vajda-export Čakovec iz 1953./1956. godine, arhiv Vajde Čakovec

⁷⁹ Pravilnik o zaštiti imovine od požara poduzeća Vajda (u sastavu Stočara Čakovec), arhiv Vajde Čakovec.

Stara hladnjača, izgrađena 1922.

Zgrada predratne jajčare za tu namjenu se koristila sve do 80-ih godina 20. stoljeća

Do 1956. oko 60 posto otkupa Vajda je organizirala sama putem svojih otkupnih stanica i nakupaca, a oko 40 posto su za Vajdu otkup vršile brojne poljoprivredne zadruge (uglavnom u sjeverozapadnoj Hrvatskoj). Zbog visokih troškova vlastite organizacije otkupa, od 1956. Vajda se uglavnom oslanja na poljoprivredne zadruge.⁸⁰ Godine 1955. Vajda je imala svoje otkupne stanice u petnaestak kotareva u Hrvatskoj i Sloveniji, a sjedište im je bilo u Koprivnici, Ludbregu, Križevcima, Vrbovcu, Rakovcu, Dubravi, Kominu, Zlataru, Velikoj Vesi Krapinskoj, Voći Donjoj, Ormožu, Garešnici, Pakracu, Daruvaru, Grubišnom Polju, Malim Sredicama, Orahovici, Našicama, Donjem Miholjcu, Podravskoj Slatini, Vidovcu, Đurđevcu, Gornjem Dragancu, Ključarevcima, Beltincima, Osijeku i, dakako, u Čakovcu.⁸¹

Najveći dio proizvodnje tada je plasiran na domaćem tržištu i to uglavnom preko trgovačkih poduzeća u Hrvatskoj i Sloveniji. Razmjerno dobro tada je već išao i izvoz, s obzirom na određenu zatvorenost tadašnje Jugoslavije prema svijetu. U prva četiri mjeseca 1956. godine (uglavnom preko Vajde-export Zagreb) izvezena je slijedeća roba: goveda u Austriju (44.902 kg) i Njemačku (147.047 kg), svinje u Austriju (10.124 kg), srne u Italiju (212 kg), telad u Austriju (55.003 kg) i Italiju (50.95 kg),

⁸⁰ Dokument iz 1955., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁸¹ Pravila poduzeća Vajda-export Čakovec iz 1955./1956., arhiv Vajde Čakovec.

Snimka iz stare klaonice Vajde iz 1958. godine

Pakiranje jaja u staroj Vajdinoj jajčari oko 1960. godine

guske u Njemačku (2.599 kg živih i 15.828 kg zaklanih), pilići u Njemačku (9.488 kg), Italiju (24.775 kg) i Švicarsku (8.925 kg), purani u Njemačku (32.790 kg), Italiju (10.185 kg) i Švicarsku (31.540 kg), kokoši u Njemačku (2.052 kg), Italiju (10.185 kg) i Švicarsku (31.540 kg), patke u Italiju (3.091 kg) i Njemačku (2.412 kg), vrganji u Italiju (333 kg), trčke u Švicarsku (250 kg), divlje svinje u Švicarsku (303 kg), fazani u Italiju (230 kg) i Švicarsku (82 kg), zečevi u Italiju (2.676 kg), Njemačku (223 kg) i Francusku (189 kg), jaja u Italiju (19.338 kg melange) i Njemačku (1.620 kg melange, 1.314 kg bjelanjka i 2.250 kg žumanjka), konja u Austriju (47.554 kg) i Italiju (49.393 kg), te sortirana jaja u Njemačku (2.671.200 kom.), Italiju (5.932.800 kom.) i Čehoslovačku (106.200 kom.).⁸²

Od 1956. i udruživanja Vajde-export Čakovec, odnosno Jugovajde, sa Zadržno-poslovnim udruženjem Stočar Čakovec, Vajda je do 1964., kada je proradila nova klaonica i hladnjača, prošla još neka udruživanja i razdruživanja. Razlog takvim organizacijskim potezima bila je uska suradnja s nekim poduzećima, ali i poteškoće, pa i gubici, u poslovanju Vajde koji su se više puta ponavljali. Do 1959. Vajda je poslovala praktički samostalno (uz usku suradnju sa Stočarom), a razvila i u dobru proizvodno-poslovnu suradnju s mesnom industrijom Sljeme iz Sesveta. S obzirom na poteškoće koje je tada proživljavala Vajda, krajem 1959. organi samoupravljanja Vajde (uz blagoslov gradskih organa Čakovca i čakovečkog kotara) donijeli su odluku da se poduzeće integrira u sustav sesvetskoga Sljemena.⁸³ Vajda je počela raditi u sastavu Sljemena od 1. siječnja 1960. pod nazivom: Mesna industrija Sljeme Sesvete – pogon Čakovec. Rješenje o registraciji donio je Okružni privredni sud u Zagrebu 26. siječnja 1960. godine. U tom rješenju ističe se slijedeća djelatnost Vajde: 1. Industrijska proizvodnja i prerada – svježe meso, sirove masnoće, soljeno meso, sušeno meso i slanina, kobasičarski proizvodi, mesne konzerve i s povrćem, konzerve od peradi, soljena crijeva, sirove kože, perje, stočna dlaka, krzno, žabe, ribe, jaja, te uzgoj i tov svinja, stoke, peradi i krznaša. 2. Otkup i promet: svježe i suho meso, slanina, mast i loj, mesne prerađevine, iznutrice, crijeva, puževi, žabe, ribe, sitna i krupna stoka, perad, prerađevine od peradi, jaja, divljač, perje, gljive, sirova koža, krzno, dlaka i životinjski otpatci. 3. Sporedne djelatnosti: proizvodnja leda, sapuna, uslužno pranje i hlađenje, proizvodnja ambalaže i iznajmljivanje staja i obora.⁸⁴ Do 1960. godine Vajda je već izvršila željenu preorijentaciju na proizvodnju i promet svježeg mesa i prerađevina od svinjskog i govedeg mesa, dok nekadašnji asortiman proizvodnje ima sve manje značenje.

S obzirom da Vajda u okviru Sljemena uglavnom nije riješila svoje probleme, a nije se krenulo ni u prijeko potrebnu izgradnju nove klaonice i hladnjače, već krajem 1961. došlo je do dezintegracije. Organi samoupravljanja oba poduzeća o tomu su donijeli odluku u prosincu 1961., a krajem toga mjeseca uslijedilo je i rješenje Narodnog odbora općine Čakovec (26. 12. 1961.), pa je Vajda kao

⁸² Izvješće o izvozu Vajde za razdoblje siječanj-travanj 1956., arhiv Vajde Čakovec.

⁸³ Zapisnici Radničkog savjeta i Upravnog odbora Vajde, arhiv Vajde Čakovec.

⁸⁴ Rješenje Okružnog privrednog suda u Zagrebu, Fi-313/1960., arhiv Vajde Čakovec.

samostalno poduzeće počelo poslovati opet od 1. siječnja 1962. godine.⁸⁵ Iz sastava Sljemena izdvojene su i druge Vajdine jedinice, jer je poduzeće tada počelo snažno razvijati i vlastitu maloprodaju: mesnice u Čakovcu (M. Tita 24, Strossmayerova 8, Ulica 29. 11. 1943. broj 1, B. Adžije bg i Novakova 24), te restoran u Čakovcu (Strossmayerova 8). Registraciju samostalnog poduzeća Vajda obavio je Okružni privredni sud u Zagrebu 25. lipnja 1962., a prije toga i rješenjem od 18. siječnja 1962. godine.⁸⁶

Poslovne 1961. i osobito 1962. godine Vajda je opet zapala u poteškoće, pa je poslovala s gubitkom. Zato joj je dobro došlo ponovno osnivanje i proširivanje Poslovnog udruženja Stočar Čakovec i to članicama iz Međimurja i varaždinskog kraja. Ulaskom u to udruženje Vajda je osiguravala bolju nabavu stoke, djelomice i plasman, te efikasniju realizaciju velike investicije (klaonica i hladnjača) koja je tada već započela. Godine 1963. novoosnovano Poslovno udruženje Stočar Čakovec imalo je čak 28 članica (ako su ubrzo neke izašle): PZ Čakovec, Vajda, Poljoprivredno poduzeće Čakovec, PZ Dekanovec, PZ Belica, PZ Mala Subotica, PZ Prelog, PZ Donji Kraljevec, PZ Mursko Središće, PZ Donji Vidovec, PZ Štrigova, Ekonomija Dekanovec, PIK Varaždin, Koka Varaždin, PZK Ludbreg, PZ Varaždin, PZ Križovljan-Cestica, PZ Jalžabet, PZ Petrijanec, PZ Ivanec, PZ Vidovec, PZ Varaždinske Toplice, PZ Novi Marof, PZ Breznica, PZ Voća Donja, PZ Bednja, PZ Maruševac i PZ Kamenica. Prvi direktor takvoga Stočara bio je Jakob Fundak, a uskoro i tadanji direktor Vajde Ljudevit Dobec (od 1964. do 1966.). Poslovno udruženje Stočar ubrzo je smanjeno na članice iz Međimurja, a bila je to prethodnica stvaranja Poljoprivredno-industrijskog kombinata (PIK) Čakovec, u kojem je članica bila i Vajda.⁸⁷

Nakon Rafaela Šalamona, za direktora Vajde imenovan je 1959. godine Vlado Šimić, kojega na kraju 1961. zamjenjuje Antun Golub. Nakon gubitaka u 1962., krajem prosinca te godine za direktora je postavljen Pavao Kossi (ostao na toj funkciji do početka 1966.), s time da je prije njegova dolaska privremenu funkciju direktora nekoliko mjeseci obavljao Ivan Debić. U tom razdoblju je funkciju šefa komercijale obnašao Ivan Debić, tehnički direktori bili su Rudolf Varga i Krešimir Anić, šef računovodstva Stjepan Andrašec, šef općeg odjela Antun Kerovec (pravnik Martin Duić), a glavni knjigovođa bila je Štefanija Šterbal. Vrlo aktivni bili su i organi samoupravljanja, pogotovo Upravni odbor i Radnički savjet. Od 1958. do 1964. predsjednici Radničkog savjeta bili su Mirko Fric, Franjo Karloci, Stjepan Šarić i Ivan Maček, a predsjednici Upravnog odbora Stjepan Šarić, Stjepan Črnec, Nikola Sovar i Ivan Veber.⁸⁸

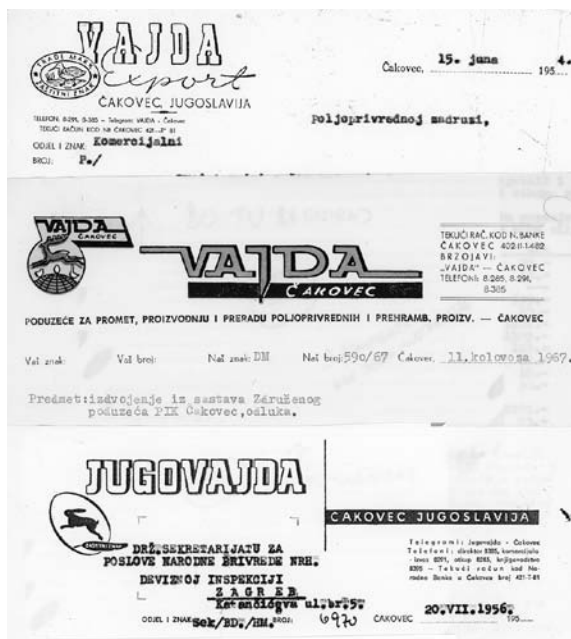
U skladu s tadanjim saveznim odlukama i privrednim kretanjima, 1963. godine i Vajda postavlja novu organizacijsku shemu poduzeća, te osniva ekonomske (EJ) i obračunske jedinice (OJ). Bio je to uvod u privrednu reformu, koja je u Jugoslaviji proglašena 1965., te u tzv. oourozaciju privrede (kasnije stvaranje sustava osnovnih organizacija udruženog rada ili OOUR, radnih organizacija ili RO i složenih organizacija udruženoga rada ili SOUR). Vajda je 1963. imala četiri grupe ekonomskih jedinica. I. Proizvodne jedinice: 1. EJ Klaonica (OJ Klaonica stoke, OJ Klaonica svinja, OJ Klaonica teladi, OJ Crevara, OJ Filekara). 2. EJ Rasjekovaona, 3. EJ Kobasičarna (OJ Kobasičarna, OJ Soliona, OJ Sušiona, OJ Maščara), 4. EJ Jajčara (OJ Sortirnica jaja, OJ Prerada jaja, OJ Sortiranje puževa, OJ Manipulacija vrganjima), 5. EJ Klaonica peradi, 6. EJ Kuhinja gotovih jela i 7. EJ Tovilište (OJ Tov svinja, OJ Tov gusaka). II. Uslužne jedinice: 1. EJ Nabava sirovina (OJ Depo, OJ Jaja, OJ Perad, OJ Ostalo (gušća jetra, divljač, vrganji), OJ Prodaja žive stoke i peradi, 2. EJ Vozni park (OJ Teretna vozila, OJ Osobna vozila, OJ Zaprežna vozila), 3. EJ Sandučara (OJ Izrada ambalaže, OJ Popravak

⁸⁵ Odluku o izdvajanju iz Sljemena Sesvete po prvi put su donijeli i na referendumu. Odluka RS Sljeme od 25. 12. 1961., te rješenje NOO Čakovec od 26. 12. 1961., arhiv Vajde Čakovec.

⁸⁶ Rješenje Okružnog privrednog suda u Zagrebu Fi-133/1962. i Fi-1857/1962., arhiv Vajde Čakovec.

⁸⁷ Dokument o osnivanju Poslovnog udruženja Stočar Čakovec od 31. 5. 1963., Knjiga zapisnika Poslovnog udruženja Stočar 1963./1964., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁸⁸ Zapisnici organa samoupravljanja, registracije i rješenja o imenovanjima od 1958. do 1964., arhiv Vajde Čakovec, Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

Tri Vajdina logotipa iz 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća

radnom odnosu prosječno bila 243 radnika, od toga VSS 3, SSS 10, NSS 27, PS 8, VKV 11, KV 73, PKV 38 i NKV 89 zaposlenih.⁸⁹ Kvalifikacijska struktura znatno je poboljšana u odnosu na stanje od prije samo nekoliko godina, ali je dosta zaposlenih bilo s interno priznatom kvalifikacijom.

U izvješću o rezultatima poslovanja u 1963. godini, novi direktor Pavao Kossi napisao je da se Vajda uspjela izvući iz gubitaka, te povećati obujam proizvodnje i plasmana. Uz to, poduzeće vodi vjerojatno najveću investiciju u svojoj povijesti: izgradnju nove klaonice i hladnjače. U proizvodnji nisu ostvareni postavljeni planovi, ali rezultati su ipak bolji nego godinu dana ranije. U 1963. je zaklano i prerađeno 17.132 komada svinja, 5.341 goveda za izvoz, 760 goveda za maloprodaju, 4.211 teladi, 2.932 odojaka, 702 ovce, 2.102 divljači. 5.010 peradi, prerađeno je 18,25 tona puževa, 2.000 kg guščjih jetara, a u tovu je bilo 320 teladi. Uz to je skupljeno 9.846.357 jaja. Tijekom godine sklopljen je s Lovačkim savezom Hrvatske posao hvatanja i isporuke zečeva na području NR Hrvatske. Ostvarena je daljnja preorijentacija na klanje i preradu svinja i goveda, uz jačanje vlastite maloprodaje. Nešto je povećan i izvoz, koji se odvijao preko više poslovnih partnera – najviše Vajde-export i Koopexport iz Zagreba, ali i Intercommerca Umag, Jadrana Sežana i Primorje-exporta Nova Gorica. Ostvaren je ukupni prihod od 2.058.954.097 dinara, te ostatak čistog prihoda od 35.100.000 dinara. Iz toga je trebalo pokriti gubitak iz 1962. od 10.800.000 dinara, a ostalo je unijeto u fond za investicije, za povećanje osobnih dohodaka radnika i druge namjene.⁹²

Uz podršku Kotara Čakovec i Narodnog odbora općine Čakovec, te banaka, u 1961. godini donijeta je odluka da se izgradi nova klaonica i hladnjača, čime bi se otvorila nova stranica u razvoju Vajde. Ova velika investicija počela se realizirati u 1962., a dovršena je krajem 1964. (odnosno u cijelosti 1965. godine). Investicija je obuhvaćala izgradnju stočne klaonice, odjela za preradu mesa i nove hladnjače (s potrebnim funkcijama). Financijska konstrukcija zatvorena je uglavnom iz kredita

ambalaže), 4. EJ Skladište poluproizvoda (OJ Strojarnica, OJ Hladiona, OJ Skladište), 5. EJ Pomoćne radionice (OJ Bravarija, OJ Električarska radionica, OJ Zidarska radionica, OJ Praona rublja, OJ Šivaona rublja). III. Jedinice za prodaju roba (maloprodaja): EJ Mesnica 1, EJ Mesnica 2, EJ Mesnica 3, EJ Mesnica 4, EJ Mesnica 5, EJ Mesnica 8, EJ Restoran u Čakovcu, EJ Buffet MTČ. IV. Režijske jedinice: EJ Uprava poduzeća (OJ Osobni dohoci, OJ Materijalni troškovi, OJ Zajednički troškovi – opći odjel). Nova organizacijska shema, osim niza novih imena i cjepkanja pogona, nije zapravo donijela ništa novo – način rada i odnosa ostao je isti.⁸⁹ U 1957. broj zaposlenih u Vajdi bio je 392, a zbog ukidanja otkupnih poslovnica i nekih dezintegracija, pa i loših poslovnih rezultata, taj je broj u 1961. smanjen na 198 radnika. Poradi velikih investicija i boljega poslovanja (osobito zbog širenja vlastite maloprodaje), broj zaposlenih je u 1962. porastao na 289, potom 1963. na 291 i u 1964. na 302 radnika.⁹⁰ U 1963. su u Vajdi u stalnom

⁸⁹ Ekonomske jedinice poduzeća Vajda Čakovec 1963. godine, Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁹⁰ Zapisnici organa samoupravljanja Vajde, arhiv Vajde Čakovec.

⁹¹ Izvješće direktora Pavla Kossija o poslovanju u 1963. godini, arhiv Vajde Čakovec.

⁹² Izvješće o poslovanju u 1963. godini, str. 2-11, arhiv Vajde Čakovec.

banaka (oko 90 posto), dok su manjim dijelom investirana vlastita sredstva.⁹³ Ugovor o gradnji sklopljen je 30. siječnja 1962. godine s Građevnim kombinatom Međimurje iz Čakovca, a u ime Vajde potpisao ga je direktor Antun Golub. Ukupni troškovi izgradnje ugovoreni su na 54.071.751 dinara, od čega se na građevinske radove odnosi 36.799.483 dinara a na građevinsko-zanatske radove 17.172.308 dinara.⁹⁴ Do kraja 1963. u ovu investiciju utrošeno je oko 262 milijuna dinara, s time da se planiralo da će se do kraja izgradnje utrošiti ukupno 332 milijuna dinara (kod usporedbi iznosa treba uzeti u obzir vrlo visoku tadašnju inflaciju i pribrojati cijenu opreme).⁹⁵

SUMMARY

The development of Vajda over the century has been characterised by several stages. The initial development stage from 1912 to 1922 relates to the start-up of production and affirmation of the market of the then Hapsburg Monarchy and several other European states. Poultry, eggs, wild game and forest nuts were purchased and primarily exported. A new refrigerator installed in 1922, then the most modern in the region, marked the beginning of a new development period, which continued until 1945. The product line was expanded, particularly the volume of business. Vajda had branch offices in several European countries. During World War II, when Međimurje was under Hungarian rule, the company changed its name to Hunnia, and its main activity was producing tinned goods for the military.

Virtually throughout the entire Socialist period, Vajda operated as part of other larger manufacturing and trade units, and changed its name several times. The development stage from 1945 to 1964 was characterised by an expansion of the production programme to processing the meat of livestock, and the establishment of cooperation with many farmers. In 1964, the new, large livestock slaughterhouse was opened, and investments in meat processing and new refrigeration capacities soon followed. This launched Vajda as a significant meat industry in Croatia.

⁹³ Iz zaključnog računa za 1962. godinu (dio: Opće ekonomske karakteristike poduzeća Vajda), arhiv Vajde Čakovec.

⁹⁴ Ugovor između Vajde i GK Međimurje Čakovec od 30. 1. 1962., Državni arhiv za Međimurje, Štrigova, fond 197

⁹⁵ Izvješće direktora Pavla Kossija o poslovanju u 1963. godini, arhiv Vajde Čakovec.